

DET KONGELIGE
UTENRIKSDEPARTEMENT

Meld. St. 19

(2017–2018)

Melding til Stortinget

Eksport av forsvarsmateriell fra Norge
i 2017, eksportkontroll og internasjonalt
ikke-spredningssamarbeid

Innhold

1	Bakgrunn og sammendrag	7	9.2	Eksport av kategori A-materiell fordelt på regioner	29
2	Åpenhet om eksport av forsvarsmateriell	13	9.3	Eksport av kategori B-materiell fordelt på regioner	30
3	Regelverk og retningslinjer for kontrollen med eksport av strategiske varer	14	9.4	Eksport av forsvarsmateriell fordelt på land	30
3.1	Lov om kontroll med eksport av strategiske varer, tjenester og teknologi m.v.	14	9.5	Eksport fordelt på vareposisjonene i liste I	34
3.2	Forskrift til gjennomføring av eksportkontrollen	14	9.6	Eksport av forsvarsmateriell fordelt på land og varegrupper i liste I	34
3.3	Utenriksdepartementets retningslinjer for eksport av forsvarsmateriell	14	9.7	Tjenester for utenlandske oppdragsgivere knyttet til liste I ..	55
3.4	Utfordringer knyttet til økt internasjonalisering av forsvarsindustrien og fremvoksende markeder	17	9.8	Reparasjoner for utenlandske oppdragsgivere	56
4	Sanksjonsregimer og restriktive tiltak	19	9.9	Eksport av håndvåpen	57
5	FNs avtale om handel med konvensjonelle våpen (ATT)	21	9.10	Forsvarets utførsler av eget materiell	57
6	Utenriksdepartementets oppgaver og samarbeid med andre etater om eksportkontroll	22	9.11	Avslag på søknader om eksport av forsvarsmateriell i 2017	59
7	Kontroll med eksport av flerbruksvarer og -teknologi	23	9.12	Overføring av produksjonsrettigheter og formidling	59
8	Internasjonalt samarbeid om eksportkontroll og ikke-spredning	24	9.13	Eksport av flerbruksvarer til militær sluttbruk	60
8.1	Det multilaterale samarbeidet om eksportkontroll	25	9.14	Eksport av beskyttelsesutstyr for bruk i humanitær minerydding	61
9	Eksporten av forsvarsmateriell i 2017	27	9.15	Bedrifter som har rapportert om eksport i 2017	61
9.1	Utvikling i eksporten av forsvarsmateriell, tjenester og reparasjoner	28			
			Vedlegg		
			1	Vareliste I – Forsvarsrelaterte varer	63
			2	Lov om kontroll med eksport av strategiske varer, tjenester og teknologi m.v. [eksportkontrollloven]	64
			3	Forskrift om eksport av forsvarsmateriell, flerbruksvarer, teknologi og tjenester [eksportkontrollforskriften]	66
			4	Retningslinjer for Utenriksdepartementets behandling av søknader om eksport av forsvarsmateriell, samt teknologi og tjenester for militære formål av 28. februar 1992	72

Forklaring på varekategorier og forkortelser

A-materiell	Varekategori definert i retningslinjer for Utenriksdepartementets behandling av søknader om eksport av forsvarsmateriell	Kategorien omfatter våpen, ammunisjon og visse typer militært materiell. I tillegg omfattes annet materiell med strategisk kapasitet som vesentlig kan påvirke de militære styrkeforhold i nærområdet.
B-materiell	Varekategori definert i retningslinjer for Utenriksdepartementets behandling av søknader om eksport av forsvarsmateriell	Kategorien omfatter øvrige forsvarsrelaterede varer som ikke har egenskaper eller bruksområder som definert for varekategori A.
Flerbruksvarer	Omfattet av Utenriksdepartementets liste II	Varer og teknologi som er utviklet for sivile formål, men som er identifisert innenfor de multilaterale eksportkontrollregimene til å ha viktige militære bruksområder.
AG	Australia Group	Australia-gruppen (multilateralt eksportkontroll-samarbeid for kjemiske/biologiske våpen)
ATT	Arms Trade Treaty	FN-avtale om internasjonal handel med våpen
BTWC	Biological and Toxin Weapons Convention	Konvensjonen mot biologiske våpen
CWC	Chemical Weapons Convention	Kjemivåpenkonvensjonen
HCOC	Hague Code of Conduct against Ballistic Missile Proliferation	Haag-kodeksen mot spredning av ballistiske missiler
IAEA	International Atomic Energy Agency	Det internasjonale atomenergibyrådet
ICT	Directive for Intra Community Transfers	Direktiv for forenklet lisensiering innenfor EØS
MTCR	Missile Technology Control Regime	Regimet for eksportkontroll av missilteknologi
NSG	Nuclear Suppliers Group	Gruppen av leverandørland for eksportkontroll av kjernefysisk materiale og relevante flerbruksvarer
NPT	Non-Proliferation Treaty	Ikke-spredningsavtalen for kjernefysiske våpen
OSSE	Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE)	Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa
PSI	Proliferation Security Initiative	Initiativet for spredningssikkerhet
PST		Politiets sikkerhetstjeneste
SIPRI	Stockholm International Peace Research Institute	Stockholms fredsforskningsinstitutt
WA	The Wassenaar Arrangement on Export Control for Conventional Arms and Dual-Use Goods and Technologies	Wassenaar-samarbeidet (multilateralt eksportkontroll-samarbeid for konvensjonelle våpen og flerbruksvarer)

DET KONGELIGE
UTENRIKSDEPARTEMENT

Meld. St. 19

(2017–2018)

Melding til Stortinget

Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2017, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid

*Tilråding fra Utenriksdepartementet 22. juni 2018,
godkjent i statsråd samme dag.
(Regjeringen Solberg)*

1 Bakgrunn og sammendrag

Denne meldingen redegjør for eksportkontrollen med strategiske varer og teknologi¹, herunder omfanget av eksporten av våpen, ammunisjon og annet militært materiell, relatert teknologi og tjenester for militære formål (heretter forsvarsmateriell) i 2017. Meldingen er fremlagt årlig siden 1996 og er den 23. i rekken. Gjennom årene har meldingen utviklet seg fra en kort oversikt over eksportkontrollregelverket og selve eksporten, til å gi en omfattende redegjørelse for regjeringens politikk på eksportkontrollområdet, om regelverket samt om retningslinjene for Utenriksdepartementets behandling av søknader om eksport av forsvarsmateriell. Fremstilling av eksporten fremgår i 14 ulike tabeller og figurer, og det gis med dette betydelig informasjon om hvilke varer som er eksportert til hvilke land, verdien av eksporten

samt om lisenssøknader som er avslått i de enkelte år.

Norge har et av verdens strengeste regelverk for eksport av forsvarsmateriell. Både forsvarsindustrien og eksportkontrollen er en integrert del av norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk. Det er en målsetning å sikre en levedyktig forsvarsindustri, og dermed leveringssikkerhet for både Norges og alliertes forsvar. Dette betinger at bedriftene har anledning til å eksportere. Regjeringen vil fortsatt legge til rette for at forsvarsbedriftene gis tydelige og forutsigbare vilkår og rammer for sin eksportaktivitet. Utenriksdepartementet er ansvarlig myndighet for den strategiske eksportkontrollen. Oppgavene retter seg mot politikkutvikling, lisensiering og deltakelse i et omfattende internasjonalt samarbeid på området. I tillegg har PST og Tollvesenet lovpålagte oppgaver når det gjelder varekontroll, håndhevelse og etterforskning av eventuelle brudd på eksportkontrollregelverket.

¹ Strategiske varer er en fellesbetegnelse på hhv forsvarsmateriell, flerbruksvarer og andre sivile varer som anses å kunne ha en viktig militær anvendelse.

Et vilkår for lisens for eksport av forsvarsmateriell og flerbruksvarer for militær bruk, er at eksportøren skal rapportere kvartalsvis om den faktiske eksporten som finner sted på grunnlag av den enkelte lisens. Fremstillingene av eksporten i meldingen baserer seg på eksportørens rapporter om hvilke varer og teknologi som faktisk er eksportert innenfor rammen av innvilgede lisenser.

Utenriksdepartementets elektroniske saksbehandlingssystem, E-lisens, bidrar til en effektiv behandling av søknader og henvendelser knyttet til eksport av strategiske varer, ivaretagelse av omfattende bedriftssensitiv informasjon samt til god kvalitetssikring av det omfattende materialet om den faktiske eksporten av forsvarsmateriell fra Norge.

Gjennom årene er graden av åpenhet blitt betydelig styrket. Norge ligger i det internasjonale tetsjiktet når det gjelder åpenhet om eksporten av forsvarsmateriell. En forpliktelse innenfor FNs våpenhandelsavtale (Arms Trade Treaty, ATT) er at statspartene årlig, og senest 31. mai, skal rapportere om sin eksport og import av våpen. Som et ytterligere bidrag til åpenheten vil Norges første rapport om eksport under ATT gjøres offentlig. I tillegg vil en engelsk oppsummering av stortingsmeldingen bli publisert. På denne måten ønsker regjeringen å bidra ytterligere til internasjonal åpenhet om handelen med forsvarsmateriell. Samtidig må dette skje innenfor rammen av den lovpålagte taushetsplikten som følger av eksportkontrollloven.

Stortingets behandling av meldingen bidrar til offentlig og parlamentarisk innsyn i praktiseringen av Stortingets vedtak og Utenriksdepartementets retningslinjer. Dersom det i en enkeltsak vurderes å foreligge særskilte omstendigheter, vil regjeringen videreføre praksisen med å konsultere Stortingets organer.

Regelverk og retningslinjer

Kontrollen med eksport av strategiske varer er hjemlet i Lov av 18. desember 1987 om kontroll med strategiske varer, tjenester og teknologi m.v. (eksportkontrollloven).

Utenriksdepartementets forskrift av 19. juni 2013 om eksport av forsvarsmateriell, flerbruksvarer, teknologi og tjenester utgjør det operative regelverket for departementets lisensierings- og kontrolloppgaver (eksportkontrollforskriften).

Begrepet «strategiske varer» er et fellesbegrep for hhv. forsvarsmateriell og flerbruksvarer og er definert i eksportkontrollloven som «varer

og teknologi som kan være av betydning for andre lands utvikling, produksjon eller anvendelse av produkter til militær bruk eller som direkte kan tjene til å utvikle et lands militære evne, samt varer som kan benyttes til å utøve terrorhandlinger».

Utenriksdepartementets retningslinjer for eksport av forsvarsmateriell baserer seg på Regjeringens erklæring av 11. mars 1959 og Stortingets vedtak av samme dato, hvor det bl.a. forutsettes at det skal gjøres grundige vurderinger av de uten- og innenrikspolitiske forhold i vedkommende område, og at Norge ikke vil tillate salg av våpen og ammunisjon til områder hvor det er krig eller krig truer, eller til land hvor det er borgerkrig. I 1997 samlet Stortinget seg enstemmig om at demokratiske rettigheter og respekt for grunnleggende menneskerettigheter i mottakerlandet også skal tas hensyn til.

I 2014 ble retningslinjene styrket og det ble innarbeidet en konsolidert liste av vurderingskriterier. Kriteriene omfatter EUs åtte kriterier for våpeneksport og artikkel 6 og 7 fra FNs avtale om handel med konvensjonelle våpen (ATT), og utdyper vurderingene som forutsettes i 1959-vedtaket og 1997-presiseringen. Retningslinjene gir også nærmere bestemmelser om lisensieringen av våpen og ammunisjon samt annet militært materiell, om delleveranser, overføring av teknologi og produksjonsrettigheter og tjenesteytelser for militære formål.

Stortingets vedtak fra 1959 og presisering i 1997 forutsetter en sammensatt og bred vurdering av om eksport av A-materiell overhodet skal tillates til et konkret mottakerland. Selv om kun demokratiske rettigheter og grunnleggende menneskerettigheter nevnes konkret i 1997-vurderingen, har man i praksis også vektlagt humanitærrettslige forhold. Dersom det fastslås at et lands styrker ikke opptrer i tråd med krigens folkerett, for eksempel gjennom systematiske brudd på humanitærretten, vil salg av våpen og ammunisjon til landet være utelukket. Det vil være forholdene knyttet til mottakerlandet på tidspunktet for utførsel som vil være avgjørende for lisensspørsmålet.

Det er et grunnleggende prinsipp at beslutninger om å tillate eksport av forsvarsmateriell eller å avslå lisenssøknader, er et suverent nasjonalt anliggende. Samtidig er det vokst frem et betydelig samarbeid mellom land om kontroll av handel med våpen og annet militært utstyr, senest gjennom enighet om en FN-avtale om handel med våpen (ATT). Samtidig er det fortsatt slik at nasjonale interesser og vurderinger gjør at beslutnin-

ger om å eksportere eller ikke, kan falle ulikt ut, selv om i utgangspunktet likesinnede land har samme regelverk og forpliktelser.

I Meld. St. 8 (2011–2012), Meld. St. 49 (2012–2013), Meld. St. 8 (2014–2015) og Meld. St. 8 (2015–2016) ble det redegjort grundig for departementets arbeid med å styrke retningslinjene. Den konsoliderte listen ble særlig omtalt i Meld. St. 8 (2014–2015) og Meld. St. 8 (2015–2016).

Det redegjøres nærmere for regelverket og retningslinjene i meldingens kapittel 3.

Suspensjon av eksportlisens

Et ekspertpanel opprettet i henhold til FNs sikkerhetsråds resolusjon 2140 (2014) fremla i januar 2016, og igjen i februar 2017, rapporter der det fremkommer sterk bekymring for de humanitære konsekvensene av konflikten i Jemen og for brudd på humanitærretten.

Utenriksdepartementet utviser særlig årvåkenhet når det gjelder spørsmål om eksport av forsvarsmateriell til land som har militært engasjement i Jemen. Dette førte til at utførsel av ammunisjon til De forente arabiske emirater ble midlertidig holdt tilbake i 2016. På bakgrunn av ytterligere eskalering og utviklingen av en meget alvorlig og uoversiktlig humanitær situasjon høsten 2017, besluttet Utenriksdepartementet i desember 2017, som et «føre var»-tiltak, å suspendere gyldige lisenser for salg av A-materiell til De forente arabiske emirater. Eksport av våpen og ammunisjon til Saudi-Arabia er ikke tillatt.

I tillegg ble det besluttet å stramme inn på praksis når det gjelder søknader om eksport av B-materiell og flerbruksvarer til militær bruk, med en særlig vektlegging av risiko for at også slikt utstyr kan bli avledet til bruk i Jemen. På denne måten er Norges praksis blant de strengeste i kretsen av nærstående land. I den senere tid er det også blitt kjent at flere andre land har besluttet å innskjerpe eller stanse eksporten av våpen og militært materiell til land som deltar i den Saudi-ledede koalisjonen.

Utenriksdepartementet er ikke kjent med at norsk forsvarsmateriell er brukt i krigen i Jemen. Det er i media fremkommet en påstand om et mulig funn av en mindre mengde norsk materiell i Jemen. Utenriksdepartementet har så langt ikke kunnet verifisere denne informasjonen.

Internasjonalisering av forsvarsindustrien

I tråd med pressemeldingen om fremleggelse av Meld. St. 5 (2017–2018) om eksporten av forsvar-

smateriell i 2016, belyser meldingen som nå fremlegges noen av utfordringene som følger av at stadig flere forsvarssystemer og -produkter utvikles i samarbeid mellom produsenter i ulike land, samtidig som fremvoksende og «nye» markeder øker sin betydning. Denne utviklingen – og nasjonale regelverk i samarbeidende land – reiser viktige spørsmål for norsk eksportkontroll. Kontrollen med eksport av forsvarsmateriell er en integrert del av norske sikkerhets- og forsvarsinteresser, og Utenriksdepartementets retningslinjer gir bl.a. målrettede bestemmelser om eksport knyttet til internasjonalt samarbeid om utvikling og produksjon av forsvarssystemer. Dette er en praksis som regjeringen vil videreføre.

Norsk forsvarsindustri er i større grad enn før systemleverandører, og samarbeid mellom bedrifter i ulike land om utvikling, produksjon eller fellesleveranser av materiell til tredjeland er blitt mer aktuelt. Norske forsvarsbedrifter kjøper seg helt eller delvis opp i teknologibedrifter i utlandet, og utenlandske bedrifter ønsker å gjøre det samme i Norge. Mange store, fremvoksende markeder befinner seg i regioner preget av uro og konflikter, eller har politiske trekk som utfordrer eksportkontrollen bl.a. når det gjelder forhold knyttet til grunnleggende menneskerettigheter og risiko for intern undertrykking.

Retningslinjenes bestemmelser knyttet til internasjonalt samarbeid er nøye avveid og reflekterer norske forsvars- og sikkerhetspolitiske interesser. Retningslinjenes kapittel 6 omhandler delleveranser. Under gitte vilkår, og når det ferdige produktet ikke fremstår som norsk, kan det avstås fra dokumentasjon om sluttbruk av det ferdige produkt. Denne delleveransebestemmelsen forutsetter at det foreligger en myndighetsgodkjent samarbeidsavtale. Bestemmelsen har vært av vesentlig betydning for norske forsvarsbedrifter, som i stor grad er leverandør til utenlandske våpensystemer.

Retningslinjenes kapittel 9 om samarbeids- og utviklingsprosjekter retter seg mot prosjekter godkjent av norske forsvarsmyndigheter, og som styres av Forsvarsdepartementet. I hovedsak gjelder bestemmelsen forsvarsmateriellsamarbeid etter planer trukket opp i NATO eller i nordisk sammenheng. Slike samarbeidsprosjekter omfatter utvikling og fremstilling av våpensystemer som i hovedsak skal bidra til å sikre samarbeidslandenes egne forsvarsbehov.

Bestemmelsene om internasjonalt samarbeid har vært en del av retningslinjene siden 1992.

Dersom det er snakk om å samarbeide med et annet land om en felles våpenleveranse til et tred-

jeland, og dette ikke faller inn under delleveranse-konseptet, så vil spørsmålet om rammene for den endelige eksporten måtte avtales med samarbeidslandet. Her vil Norges strenge praksis kunne sette mer restriktive grenser enn praktiseringen i samarbeidslandet.

Utenriksdepartementet vurderer løpende om lov, forskrift og retningslinjer er godt nok tilpasset formålet med kontrollen. Utviklingen mot en situasjon der moderne forsvarssystemer baserer seg på en mer sammensatt produksjons- og leverandør-linje medfører flere utfordringer, herunder rettet mot eierskapsforhold. Teknologioverføring ved oppkjøp kan være utfordrende å kontrollere. Dette er et aspekt som regjeringen vil vurdere nærmere, med sikte på å tydeliggjøre og styrke kontrollen på dette området.

Til tross for et omfattende og restriktivt regelverk, har norske bedrifter lykkes på en rekke teknologiområder, og vunnet frem med sine produkter i et konkurranseutsatt marked. Utvikling, produksjon og markedsføring av forsvarsmateriell forutsetter langsiktig planlegging, og regjeringen ønsker å videreføre mest mulig stabilitet og forutsigbarhet basert på et restriktivt og tydelig regelverk. Saken omtales nærmere i kapittel 3.4.

Sanksjonsregimer og restriktive tiltak

Utenriksdepartementet er gitt fullmakt til å gjennomføre sanksjoner og restriktive tiltak i Norge. Sanksjoner som er vedtatt av FNs sikkerhetsråd, samt EUs tiltaksregimer eller andre internasjonale ikke-militære tiltak som Norge har sluttet opp om, gjennomføres som hovedregel ved egne forskrifter.

Visse typer tiltak, blant annet reiserestriksjoner og våpenembargo, gjennomføres i utlendingsregelverket eller med hjemmel i den alminnelige eksportkontrolllovgivningen. Det er derfor bare i noen av sanksjons- og tiltaksforskriftene at våpenembargo uttrykkelig er nevnt.

Sanksjons- og tiltaksregimene, spesielt de som angår Russland, Iran og Nord-Korea, er nærmere omtalt i kapittel 4.

USA kunngjorde 8. mai 2018 at de trekker seg fra atomavtalen med Iran. Fra norsk side følger man nøye med på EUs videre samarbeid om avtalen, gitt at det norske sanksjonsregelverket tilsvare EUs.

Internasjonalt samarbeid

I meldingens kapittel 8 redegjøres det for det omfattende internasjonale arbeidet knyttet til

eksportkontroll og ikke-spredning. Selv om spørsmål om eksport av forsvarsmateriell er underlagt nasjonal beslutning, har det vokst frem et økende samarbeid også på dette området, særlig innenfor FN, EU og Wassenaar-samarbeidet.

Kontrollen med flerbruksvarer for å hindre spredning av masseødeleggelsesvåpen baserer seg på samarbeidet innenfor fire multilaterale eksportkontrollregimer. Kontrollen med flerbruksvarer er omtalt i meldingens kapittel 6.1.

I de senere årene har spredningsfaren forbundet med immateriell teknologi- og kunnskapsoverføring stått stadig høyere på dagsordenen i eksportkontrollregimene. Det er redegjort for denne kontrollen i kapittel 7.

FNs handelsavtale om våpen

Avtalen om våpenhandel ble vedtatt av FNs generalforsamling 2. april 2013, og trådte i kraft 24. desember 2014. Avtalen (Arms Trade Treaty, ATT) er den første juridisk bindende avtalen som regulerer internasjonal våpenhandel. Det er redegjort nærmere for avtalen i kapittel 5.

Spørsmålet om norsk gjennomføring ble vurdert før norsk tilslutning til ATT, og inngikk i Prop. 186 S (2012–2013) til Stortinget om samtykke til ratifikasjonen. Her framgår det at gjennomføring av avtalen ikke krever lov- eller forskriftsendringer. Den sentrale forpliktelsen for Norge er at bestemmelsene i ATT, ikke minst artiklene 6 og 7, faktisk overholdes.

Etter at traktaten var ratifisert, foretok Utenriksdepartementet en grundig gjennomgang av det samlede regelverket. Artiklene 6 og 7 og de åtte kriteriene som følger av EUs adferdskodeks for våpeneksport ble innarbeidet i en konsolidert kriterieliste i retningslinjene. Dette gir et ryddig, helhetlig og forutsigbart regelverk.

I Meld. St. 5 (2017–2018) ble spørsmålet om hvorvidt ATT-artiklene 6 og 7 kan innpasses i norsk lov eller forskrift, nærmere vurdert. Resultatet var at gjeldende ordning med den konsoliderte listen i retningslinjene anses å sikre gjennomføring på en god, forutsigbar og helhetlig måte.

Utenriksdepartementets oppgaver og samarbeid med andre etater

Som ansvarlig myndighet for eksportkontroll, har Utenriksdepartementet ansvar for politikktutvikling, regelverk, retningslinjer, lisensiering, informasjonsarbeid og Norges deltakelse i et omfattende multilateralt samarbeid om eksportkontroll-

len med strategiske varer og teknologi. Det er etablert et nært samarbeid med Politiets sikkerhetstjeneste (PST) og Tollvesenet, som også har lovpålagte oppgaver på eksportkontrollområdet, samt med Forsvaret og Statens strålevern.

Informasjon om eksportkontrollen og dialog med relevant næringsliv og teknologimiljøer, er en prioritert oppgave for Utenriksdepartementet. I tillegg driver PST et eget forebyggende program, som bl.a. medfører løpende dialog med bedrifter, teknologimiljøer samt lære- og forskningsinstitusjoner om risiko forbundet med overføring av kunnskap knyttet til visse sensitive teknologier.

For å sikre mest mulig effektiv kontroll og kompetanse, er det viktig at etater som er involvert i eksportkontrollen, deltar i de internasjonale eksportkontrollregimenes ekspertmøter. I disse møtene fastsettes blant annet endringer i kontrollistene.

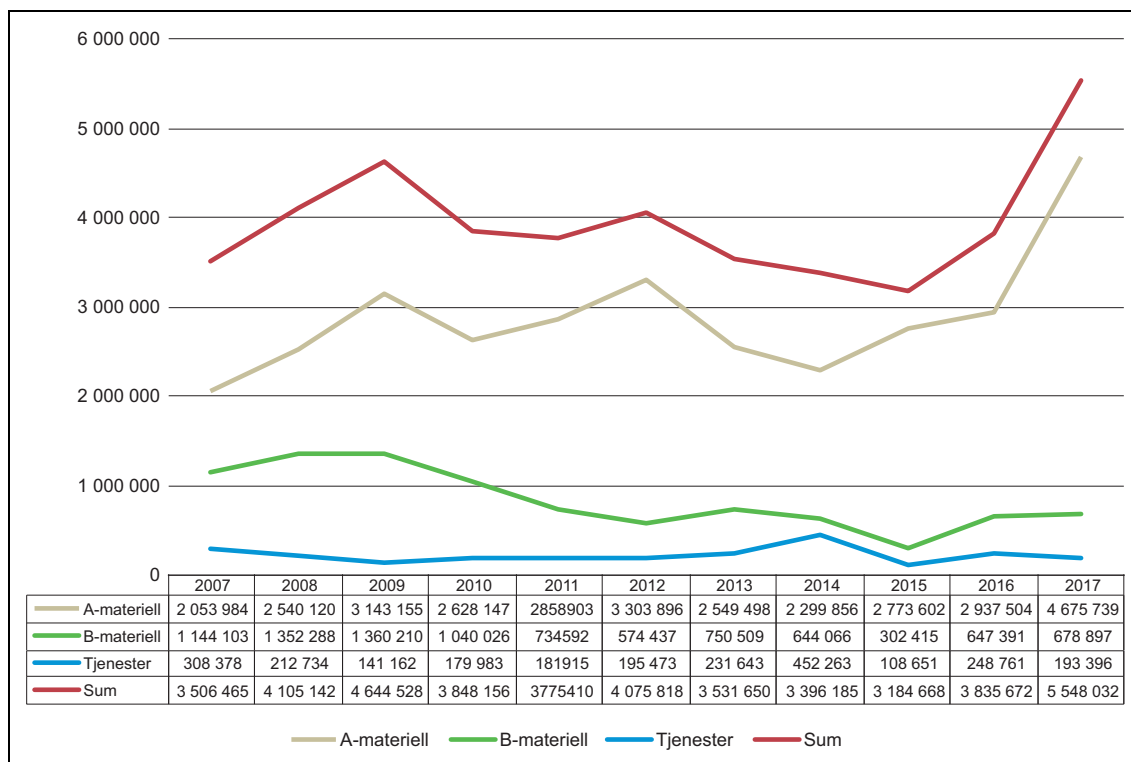
Regjeringen er opptatt av å sikre at eksportkontrollapparatet har de nødvendige ressurser til fortsatt å kunne utøve en ansvarlig og sikker kontroll.

Om eksporten i 2017

Forsvarsindustriens kontrakter går ofte over mange år. Leveransene kan være ulikt fordelt gjennom kontraktperioden, og eksportverdien vil derfor variere fra år til år. Dette ga seg i 2017 særlig utslag i eksporten til Oman og Polen. I tillegg har det de siste årene vært en betydelig prisøkning på forsvarsmateriell, i hovedsak grunnet investeringer i teknologiutvikling.

Den samlede verdien av eksporten i 2017 beløp seg til drøyt 6,3 milliarder kroner, hvorav militære varer utgjorde i underkant av 5,4 milliarder. Av dette utgjorde A-materiell i underkant av 4,7 milliarder, og B-materiell om lag 680 millioner. I 2017 økte eksporten av A-materiell med 59 % og eksporten av B-materiell økte med 8 % i forhold til i 2016. Dersom man sammenligner den samlede eksporten av A- og B-materiell var det en økning på 50 % i 2017 sammenlignet med 2016. Når verdien av eksporten av flerbruksvarer, tjenester, reparasjoner og formidling medtas, var det en total økning i verdien av eksporten i 2017 på 33 % sammenlignet med 2016.

Verdien av forsvarsrelaterte tjenesteytelser, reparasjoner, produksjonsrettigheter og formidling, beløp seg i 2017 til nær 520 millioner kroner,

Figur 1.1 Utviklingen i eksporten av forsvarsmateriell 2007–2017

hvilket var en nedgang på 42 % i forhold til i 2016. Eksporten av flerbruksvarer omfattet av liste II til militær sluttbruk beløp seg til ca. 450 millioner kroner, som var en økning på 54 % sammenlignet med 2016.

I 2017 ble det gitt 25 avslag på lisenssøknader for varer omfattet av liste I og liste II til militær sluttbruk, samt på eksport av ikke-listet vare til militær bruk.

Sammenlignet med 2016, var det i 2017 nedgang i eksporten til særlig USA (en reduksjon på ca. 120 millioner kroner), Canada (ca. 103 millioner), Tyskland (84 millioner), Australia (62 millioner), Tyrkia (54 millioner), Italia (44 millioner), Finland (41 millioner) og De forente arabiske emirater (35 millioner).

I samme periode var det økning i verdien av eksporten til særlig Oman (en oppgang på ca. 1,5

milliarder kroner), Polen (394 millioner), Nederland (106 millioner), Brasil (103 millioner), Litauen (81 millioner), Malaysia (68 millioner), Storbritannia (67 millioner) og Saudi-Arabia (41 millioner).

Detaljer om eksporten fremgår i meldingens tabell 9.3.

Medlemslandene i NATO, Sverige og Finland er de største mottakerne av forsvarsmateriell fra Norge. I 2017 utgjorde eksporten av A-materiell til NATO-land, Sverige og Finland omlag 63 % av den totale eksporten. Eksporten av B-materiell til disse landene utgjorde ca. 80 % i 2017.

Det er redegjort nærmere for eksporten og lisensavslagene i meldingens kapittel 9.

2 Åpenhet om eksport av forsvarsmateriell

Norge var tidlig ute med å gi innsyn i eksporten av forsvarsmateriell for de enkelte år. Graden av åpenhet har utviklet seg betydelig siden den første meldingen ble fremlagt i 1996, og eksporten fremstilles nå i 14 tabeller og figurer. Norge ligger i det internasjonale tetsjiktet når det gjelder åpenhet om eksport av forsvarsmateriell, samt om avslag på lisenssøknader.

Meldingens kapittel 9 om omfanget av selve eksporten følger i hovedsak samme format som i meldingene de siste årene.

Som et ytterligere åpenhetstiltak, vil Norges rapportering innenfor rammen av FN-avtalen om handel med våpen og militært materiell (ATT) bli gjort offentlig. I tillegg har Regjeringen besluttet å utarbeide et engelsk sammendrag av stortingsmeldingen som et bidrag til å fremme større internasjonal åpenhet om våpeneksport.

Siden den første meldingen ble fremlagt i 1996, har de årlige meldingene utviklet seg til å gi grundige redegjørelser for regjeringens politikk når det gjelder kontroll med eksporten av strategiske varer.

Ved at de årlige meldingene behandles i Stortinget, sikres offentlig og parlamentarisk innsyn i praktiseringen av Stortingets vedtak og vurderingskriterier nedfelt i Utenriksdepartementets retningslinjer.

Innvilgelse av lisens for eksport av forsvarsmateriell er alltid betinget av at eksportørene rapporterer om den faktiske utførselen som har funnet sted basert på de enkelte lisenser. Hensikten er at meldingen skal gi informasjon om den faktiske

eksporten av lisenspliktige forsvarsrelaterte varer som har funnet sted i de enkelte årene. Den årlige handelsstatistikken fra Statistisk sentralbyrå (SSB) bygger derimot på eksportørers egne utførselsdeklarasjoner, og anvender varekategorier som ikke er identiske med eksportkontrollens varelister. Det er en naturlig årsak til at SSBs og Utenriksdepartementets opplysninger ikke alltid er sammenfallende. I tillegg vil eventuelle feildeklareringer fra eksportørs side medføre feil i SSB-statistikken.

Parallelt med målsettingen om å utvise størst mulig åpenhet om eksporten av forsvarsmateriell fra Norge, er det nødvendig å sikre at innsyn skjer innenfor rammen av de begrensninger taushetsplikten i eksportkontrollloven setter. I følge loven plikter enhver å gi Utenriksdepartementet den bistand som kreves for å kontrollere at bestemmelsene i loven og forskriftene blir fulgt. Det gjelder alle opplysninger som anses nødvendige for Utenriksdepartementets behandling av søknader om eksportlisens. En slik vid rett til innhenting av bedriftssensitiv informasjon har sitt motstykke i de strenge taushetsbestemmelsene i loven. Reglene om taushetsplikt har i hovedsak vært de samme siden loven trådte i kraft i 1987, og var en videreføring fra den tidligere Mellombels lov om utførsleforbud av 1996.

Dersom det i en enkeltsak vurderes å foreligge særskilte omstendigheter, vil regjeringen videreføre praksisen med å konsultere Stortingets organer særskilt.

3 Regelverk og retningslinjer for kontrollen med eksport av strategiske varer

Eksportkontrollen er hjemlet i Lov av 18. desember 1987 om kontroll med strategiske varer, tjenester og teknologi m.v. (eksportkontrollloven).

Utenriksdepartementets forskrift av 19. juni 2013 om eksport av forsvarsmateriell, flerbruksvarer, teknologi og tjenester utgjør det operative regelverket for departementets lisensierings- og kontrolloppgaver (eksportkontrollforskriften).

Begrepet «strategiske varer» er et fellesbegrep for hhv. forsvarsmateriell og flerbruksvarer og er definert i eksportkontrollloven som «varer og teknologi som kan være av betydning for andre lands utvikling, produksjon eller anvendelse av produkter til militær bruk eller som direkte kan tjene til å utvikle et lands militære evne, samt varer som kan benyttes til å utøve terrorhandlinger».

Gjennomføring av sanksjoner og restriktive tiltak er hjemlet i særskilte regelverk, og står nærmere omtalt i kapittel 4.

3.1 Lov om kontroll med eksport av strategiske varer, tjenester og teknologi m.v.

Utenriksdepartementet er ansvarlig myndighet for kontrollen med eksport fra Norge av våpen, ammunisjon og annet militært materiell¹, flerbruksvarer², samt relevant teknologi og tjenester. I henhold til Kgl. res. av 18. desember 1987 er det Utenriksdepartementet som utøver fullmakten som i henhold til eksportkontrollloven er tillagt Kongen.

Eksportkontrollloven gir hjemmel til å regulere utførsel av alle varer og tjenester og all teknologi som kan være av betydning for andre lands utvikling, produksjon eller anvendelse av produkter til militære formål, eller som direkte kan tjene til å utvikle et lands militære evne, samt varer og

teknologi som kan benyttes til å utøve terrorhandlinger, jf. straffeloven § 147 a første ledd. Tillatelse til utførsel gis av Utenriksdepartementet.

Handel med, formidling av eller bistand ved salg av våpen og militært materiell fra et fremmed land til et annet krever særskilt tillatelse. Tilsvarende gjelder for strategiske varer og teknologi som er nærmere angitt i forskrift.

I tillegg inneholder loven bestemmelser om informasjonsplikt, taushetsplikt og omfattende straffebestemmelser. I St.meld. nr. 29 (2007–2008), St.meld. nr. 42 (2008–2009) og Meld. St. 21 (2009–2010) ble det redegjort grundig for lovens virkeområde og regler.

3.2 Forskrift til gjennomføring av eksportkontrollen

Eksportkontrollforskriften utgjør det operative hjemmelsverktøyet for Utenriksdepartementets gjennomføring av eksportkontroll, herunder når det gjelder rammene for lisensplikt.

Det ble redegjort grundig for arbeidet med forskriften i Meld. St. 49 (2012–2013) og Meld. St. 8 (2014–2015).

Kontrollistene er en del av eksportkontrollforskriften, og angir varer og teknologi som er lisenspliktige. Listene retter seg mot henholdsvis forsvarsrelaterte varer (liste I) og flerbruksvarer (liste II). Kontrollen med teknologi omfatter også immateriell teknologioverføring. I praksis er listene forhandlet innenfor de multilaterale eksportkontrollregimene som Norge er medlem i. EU har satt sammen listene fra de ulike eksportkontrollregimene til to brukervennlige lister, og det er disse listene som benyttes i Norges regelverk. Listene revideres løpende i tråd med endringer vedtatt i de enkelte eksportkontrollregimene, og som regel koordinert med tidspunktet for EUs oppdatering av sine lister.

Forskriften gir også nærmere bestemmelser om gjennomføring av det EØS-relevante ICT-direktivet som retter seg mot enklere lisensiering

¹ Forsvarsmateriell som beskrevet i Utenriksdepartementets liste I.

² Sivile produkter som har viktige militære anvendelsesområder. Beskrevet i Utenriksdepartementets liste II.

av forsvarsrelaterte varer til mottakere innenfor EU/EØS, og om sertifisering av foretak. Direktivet ble grundig omtalt i Meld. St. 8 (2012–2013).

Eksportkontrollforskriften gir videre visse unntak fra lisensplikten, samt bestemmelser om lisensplikt når det gjelder formidling mellom to tredjeland og for ikke-listede varer under nærmere angitte omstendigheter.

3.3 Utenriksdepartementets retningslinjer for eksport av forsvarsmateriell

I utenriksministerens pressemelding 28. februar 1992 i forbindelse med publiseringen av de første retningslinjene, het det bl.a. at «ved å offentliggjøre de nye retningslinjene, ønsker Regjeringen å gi industrien en bedre forståelse av og innsyn i de rammebetingelser som den må innrette seg under. Retningslinjene vil således medføre økt forutsigbarhet, hvilket er av stor betydning ettersom utvikling, produksjon og markedsføring av militært materiell forutsetter langsiktig planlegging».

Denne linjen gjelder fortsatt. Regjeringen ønsker å sikre at norske bedrifter skal ha tydelige og forutsigbare rammevilkår for sin eksportaktivitet. Dette betinger bl.a. tydelige og langsiktige retningslinjer for Utenriksdepartementets behandling av søknader om eksport av forsvarsmateriell.

Grunnlaget for kontrollen med eksport av forsvarsmateriell fra Norge baserer seg på Regjeringens erklæring av 11. mars 1959 og Stortingets vedtak av samme dato, hvor det bl.a. heter at:

«det skal ved avgjørelsen legges vekt på de utenriks- og innenrikspolitiske vurderinger, og hovedsynspunktet bør være at Norge ikke vil tillate salg av våpen og ammunisjon til områder hvor det er krig eller krig truer, eller til land hvor det er borgerkrig».

I vedtak av samme dato tar Stortinget «til etterretning den erklæring Statsministeren på vegne av Regjeringen har lagt frem. Stortinget vil sterkt understreke at eksport av våpen og ammunisjon fra Norge bare må skje etter en nøye vurdering av de uten- og innenrikspolitiske forhold i vedkommende område. Denne vurderingen må være avgjørende for om eksport skal finne sted».

I 1997 sluttet Stortinget seg enstemmig til en presisering om at «Utenriksdepartementets vurdering av disse forholdene omfatter en vurdering av en rekke politiske spørsmål, herunder spørsmål knyttet

til demokratiske rettigheter og respekt for grunnleggende menneskerettigheter».

Regjeringen anser Stortingets vedtak som et bindende pålegg, og eksportkontrollen skal sikre at det blir fulgt. Det er forholdene på tidspunktet for eksport som er avgjørende.

Retningslinjene gir nærmere bestemmelser om lisensieringen av forsvarsmateriell, om delleveranser, overføring av teknologi og produksjonsrettigheter samt tjenesteytelser for militære formål. I tillegg defineres to varekategorier og fire landgrupper.

Varekategori A (A-materiell) omfatter alle typer våpen og ammunisjon, mens varekategori B (B-materiell) gjelder annet militært materiell og som ikke er våpen.

- Landgruppe 1 består av allierte, nordiske og særlig nærstående land,
- landgruppe 2 er land som er godkjent som mottakere av A-materiell etter forutgående Regjeringsbehandling,
- landgruppe 3 er land som bare kan få motta B-materiell, og
- landgruppe 4 retter seg mot land som Norge ikke selger A- eller B-materiell til.

I retningslinjene gis det også klare bestemmelser om krav til sluttbrukerdokumentasjon. Ved salg av forsvarsmateriell som ikke er delleveranser, kreves alltid dokumentasjon om sluttbruker før lisens kan innvilges.

I regjeringserklæringen slås det fast at Norge skal «ha et strengt, tydelig og stabilt rammeverk for eksportkontroll av våpen og ammunisjon som gir norsk industri forutsigbarhet. Regjeringen vil arbeide aktivt på internasjonale arenaer for å skape enighet om felles format og norm når det gjelder sluttbrukerdokumentasjon og reeksportforsikringer».

Det er redegjort grundig i tidligere meldinger om de norske bestrebelsene gjennom flere år for å oppnå en felles NATO-norm om sluttbrukererkjøring, dvs. med reeksportklausul. Til tross for dette arbeidet, har det så langt ikke vært mulig å få oppslutning om Norges initiativ. Leveranser av våpen mellom NATO-land baserer seg på en grunnleggende tillit som innebærer at våpen som er anskaffet ikke blir reeksportert uten at det opprinnelige eksportlandet blir konsultert. I praksis har ikke reeksport fra allierte eller nærstående land utgjort en reell problemstilling. Regjeringen vil likevel fortsatt arbeide aktivt på aktuelle internasjonale arenaer for å fremme enighet om felles format og norm når det gjelder sluttbrukerdokumentasjon og reeksportklausuler.

I november 2014 offentliggjorde Utenriksdepartementet oppdaterte retningslinjer, hvor de åtte EU-kriteriene og de kriteriene som følger av ATTs artikler 6 og 7 er innarbeidet i en konsolidert liste i retningslinjene. På denne måten fremgår de aktuelle hensyn og forbud på en tydelig og helhetlig måte.

Anvendelsen av den konsoliderte listen har ført til mer systematiske vurderinger av forhold som anses å falle inn under 1959-vedtakets understreking av at «eksport av våpen og ammunisjon fra Norge bare må skje etter en omhyggelig vurdering av de uten- og innenrikspolitiske forhold i vedkommende område...». Anvendelsen av listen har også konkretisert og synliggjort vurderingene som gjøres i departementet.

I Meld. St. 8 (2011–2012), Meld. St. 49 (2012–2013), Meld. St. 8 (2014–2015), og Meld. St. 8 (2015–2016) ble det redegjort grundig for departementets arbeid med å styrke retningslinjene.

Den konsoliderte listen ble særlig omtalt i Meld. St. 8 (2014–2015), Meld. St. 8 (2015–2016) og Meld. St. 36 (2016–2017).

Regjeringen er opptatt av at norsk næringsliv så langt som mulig skal ha de samme rammebetingelser som utenlandske konkurrenter. Praksisen med å følge EUs utvikling når det gjelder fremtidig styrking av kriteriene og brukerveiledningen til kodeksen vil videreføres.

Selv om de viktigste eksportlandene har sluttet seg til samme kriterier og standarder, foretas vurderinger og endelige beslutninger på nasjonalt plan. Beslutninger om å tillate en leveranse eller å avslå en lisenssøknad, kan derfor være ulik mellom landene. For å fremme mest mulig lik forståelse og hindre at land undergraver hverandres beslutninger, utveksles det informasjon om avslag innenfor rammen av EUs adferdskodeks. Norge deltar i denne informasjonsutvekslingen.

I likhet med andre land har Norge egne nasjonale prinsipper og sikkerhetspolitiske interesser som spiller inn i tillegg til de internasjonale kriteriene.

Stortingets 1959-vedtak og intervenserende stater

Den pågående konflikten i Jemen har aktualisert vurderingen av forståelsen av «land hvor det er borgerkrig» jf. 1959-vedtaket. Norges selvpålagte restriksjoner gjennom 1959-vedtaket innebærer at vi ikke tillater eksport av våpen og ammunisjon til partene i en borgerkrig. Praksis har vært at stater som intervenserer etter samtykke fra et lands lovlige myndigheter, ikke anses omfattet av 1959-vedtaket.

Stortingets vedtak fra 1959 og presiseringen i 1997 forutsetter en sammensatt og bred vurdering av om eksport av A-materiell overhodet skal tillates til et land, særlig grunnet formuleringen «de uten- og innenrikspolitiske forhold i vedkommende område». Selv om kun demokratiske rettigheter og grunnleggende menneskerettigheter nevnes konkret i 1997-vurderingen, har man i praksis også vektlagt humanitærrettslige forhold. Dersom det fastslås at et lands styrker ikke opptrer i tråd med krigens folkerett, for eksempel gjennom systematiske brudd på humanitærretten, vil salg av våpen og ammunisjon til landet være utelukket.

Om eksport til land i Midtøsten

Det er i utgangspunktet åpnet for eksport av både A- og B-materiell til Kuwait, De Forente Arabiske Emirater (FAE), Qatar og Oman. Videre er det åpnet for B-materiell, som er annet militært materiell og som ikke er våpen og ammunisjon, til Saudi-Arabia. Eksporten av forsvarsmateriell fra Norge i 2017 til disse landene fremgår i meldingens Kapittel 9.

Disse landene utgjør fremvoksende markeder for norsk forsvarsindustri. Samtidig støtter noen av landene i ulik grad den saudisk-ledede koalisjonen som intervenserer i den væpnede konflikten i Jemen på oppfordring fra jemenitiske myndigheter.

Et ekspertpanel opprettet i henhold til FN's sikkerhetsråds resolusjon 2140 (2014) fremla i januar 2016, samt i februar og oktober 2017, rapporter der det fremkommer sterk bekymring for de humanitære konsekvensene av konflikten og for brudd på humanitærretten. I rapportene nevnes ikke norsk utstyr eller ammunisjon. Det utvises likevel særlig årvåkenhet og «føre-var»-holdning når det gjelder eksport av forsvarsmateriell til land som har militært engasjement i Jemen og alle søknader blir vurdert individuelt og grundig. I lys av dette ble en utførsel av ammunisjon til FAE midlertidig holdt tilbake i 2016.

Etter en helhetlig vurdering og i lys av den uoversiktlige situasjonen, besluttet Utenriksdepartementet i desember 2017, som et «føre-var»-tiltak, å suspendere gyldige lisenser for A-materiell til De forente arabiske emirater. I tillegg ble terskelen for å avslå lisenser for B-materiell og flerbruksvarer til militær bruk som søkes utført til land som deltar i militære handlinger i Jemen, ytterligere senket. Eksport av våpen og ammunisjon til Saudi-Arabia er ikke tillatt.

Utenriksdepartementet er ikke kjent med at norsk forsvarsmateriell er brukt i krigen i Jemen. Det er i media fremkommet en påstand om et mulig funn av en mindre mengde norsk materiell i Jemen. Utenriksdepartementet har så langt ikke kunnet verifisere denne informasjonen.

Et kjernesporsmål i denne forbindelse er om en eksport av en konkret leveranse til et land som deltar i koalisjonen kan innebære risiko som gjør at eksporten vil være i strid med våre internasjonale forpliktelser, herunder FN's våpenhandelsavtale (ATT), jf. kriterium 2 i Utenriksdepartementets retningslinjer, og at lisens således må nektes. Her følger Utenriksdepartementet vurderinger fra autoritativt hold (FN, Den internasjonale domstolen i Haag, Den internasjonale straffedomstolen o.l.). Utenriksdepartementet viderefører således en streng praktisering av eksportkontrollen overfor de nevnte landene, og med særlig årvåkenhet med tanke på risiko for bruk i Jemen og brudd på humanitærretten.

3.4 Utfordringer knyttet til økt internasjonalisering av forsvarsindustrien og fremvoksende markeder

I forbindelse med fremleggelsen av Meld. St. 5 (2017–2018) om eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2016, la regjeringen til grunn at

«Regjeringen vil i neste års melding belyse noen av utfordringene som følger av at stadig flere forsvarssystemer og -produkter utvikles i samarbeid mellom produsenter i ulike land, samtidig som fremvoksende og «nye» markeder øker sin betydning. Denne utviklingen – og nasjonale regelverk i samarbeidende land – reiser viktige spørsmål for norsk eksportkontroll og understreker betydningen av de internasjonale regimene på området».

Økt internasjonalisering i handel og økonomi har betydning for kontrollen med eksport av forsvarsmateriell. Norsk forsvarsindustri er i større grad enn før systemleverandører, og samarbeid mellom bedrifter i ulike land om utvikling, produksjon eller fellesleveranser av materiell til tredjeland er blitt mer aktuelt. Norske forsvarsbedrifter kjøper seg helt eller delvis opp i teknologibedrifter i utlandet, og utenlandske bedrifter ønsker å gjøre det samme i Norge. Mange store, fremvoksende markeder befinner seg i områder preget av uro og

konflikter. Dette utfordrer eksportkontrollen på flere måter.

Det er et grunnleggende prinsipp at beslutninger om å tillate eksport av forsvarsmateriell eller å avslå lisenssøknader, er et suverent nasjonalt anliggende. Samtidig er det vokst frem et betydelig samarbeid mellom land om kontroll av handel med våpen og annet militært utstyr, senest gjennom enighet om en FN-avtale om handel med våpen (ATT).

Retningslinjenes konsoliderte liste utdyper Stortingets 1959-vedtak og 1997-presisering. På denne måten er den norske praksisen når det gjelder behandling av eksport av forsvarsmateriell omfattende og solid. Samtidig er det blitt tydelig at nasjonale interesser og vurderinger gjør at beslutninger om å eksportere eller ikke, kan falle ulikt ut, selv om i utgangspunktet likesinnede land har samme regelverk og forpliktelser.

Retningslinjene inneholder også regler om lisensiering knyttet til internasjonalt samarbeid. Disse reglene har ligget fast siden retningslinjene ble publisert første gang i 1992. I hovedsak er bestemmelsene ment å ivareta hhv. myndighets-samarbeid som i hovedsak skal dekke egne forsvarsbehov og norske bedrifters mulighet til å levere deler og komponenter til utenlandske systemer (delleveranser). Disse reglene er nøye kalibrert på grunnlag av norske forsvars- og sikkerhetspolitiske interesser.

De norske retningslinjene, og anvendelsen av en «føre-var» linje når det gjelder områder preget av uro, innebærer en restriktiv praksis overfor risikoutsatte områder. Dette betyr at spørsmål om eksport til nye og fremvoksende markeder vil være utfordrende og ha begrensede muligheter.

I retningslinjenes kapittel 6 om delleveranser, heter det bl.a. at «med delleveranser menes leveranser av varer som ikke har noen selvstendig funksjon». Videre fremgår det at «ved delleveranser under samarbeidsavtaler med bedrifter eller myndigheter i andre land, skal eksportlisens gis når avtalen er godkjent av norske myndigheter. Samarbeidsavtaler med land og bedrifter i landgruppe 1 bør normalt godkjennes, såfremt de norske deler, delsystemer eller komponenter samordnes med deler fra andre leveringskilder, og det ferdige produktet ikke fremstår som norsk. Det kan i slike tilfeller avstås fra dokumentasjon om sluttbruk av det ferdige produkt».

Denne bestemmelsen har vært av vesentlig betydning for norsk forsvarsindustri, som tradisjonelt er leverandør av nisjeprodukter, deler og komponenter til utenlandske våpensystemer der

det foreligger en myndighetsgodkjent samarbeidsavtale.

Dersom vilkårene som nevnt ovenfor ikke er tilstede, kan heller ikke samarbeidsavtalen godkjennes. Dette betyr at eksporten av en delleveranse vil behandles som det endelige sluttproduktet, dvs. etter bestemmelsene om lisensiering av A- eller B-materiell. På denne måten kan ikke intensjonen med eksportkontrollen som er nedfelt i retningslinjene, omgås.

Retningslinjenes kapittel 9 om samarbeids- og utviklingsprosjekter, retter seg mot prosjekter godkjent av norske forsvarsmyndigheter, og som styres av Forsvarsdepartementet. I hovedsak gjelder bestemmelsen forsvarsmateriellsamarbeid etter planer trukket opp i NATO eller i nordisk sammenheng. Slike samarbeidsprosjekter omfatter utvikling og fremstilling av våpensystemer som i hovedsak skal bidra til å sikre samarbeidslandenes egne forsvarsbehov.

Dersom det er snakk om å samarbeide med et annet land om en felles våpenleveranse til et tredjeland, og dette ikke faller inn under delleveransekonseptet, så vil spørsmålet om rammene for den endelige eksporten måtte avtales med samarbeidslandet. Her vil Norges strenge praksis kunne sette mer restriktive grenser enn praktiseringen i samarbeidslandet.

Utenriksdepartementet vurderer løpende om lov, forskrift og praktiseringen av retningslinjene er godt nok tilpasset formålet med kontrollen. Utviklingen mot en situasjon der moderne forsvarssystemer baserer seg på en mer sammensatt produksjons- og leverandørlinje medfører flere utfordringer, herunder rettet mot eierskapsforhold. Når det gjelder eksportkontrollen med strategiske varer og teknologi, er spørsmålet om eierskap særlig relevant for kontroll med overføring av teknologi i forbindelse med utenlandske oppkjøp av bedrifter i Norge. Med hjemmel i eksport-

kontrollforskriften er det lisensplikt for teknologioverføring – også immaterielle overføringer. Teknologioverføring ved oppkjøp kan likevel være utfordrende å kontrollere. Dette er et aspekt som departementet vil vurdere nærmere, med sikte på å tydeliggjøre og styrke kontrollen på dette området.

Det er bred politisk enighet om at kontrollen med eksport av forsvarsmateriell fortsatt skal være restriktiv og forutsigbar. Kontrollen er en integrert del av Norges sikkerhets- og forsvarspolitiske interesser. Retningslinjene gir gode og forutsigbare regler knyttet til lisensiering av eksporten av forsvarsmateriell, tilhørende teknologi, tjenester for militære formål, delleveranser og internasjonalt samarbeid. Norske bedrifter har lyktes på en rekke teknologiområder, og har vunnet frem med sine produkter i et konkurranseutsatt marked. Utvikling, produksjon og markedsføring av forsvarsmateriell forutsetter langsiktig planlegging, og regjeringen ønsker å videreføre mest mulig stabilitet og forutsigbarhet basert på tydelige retningslinjer.

Dersom en sak reiser særlige nærings- eller forsvarspolitiske spørsmål, kan Utenriksdepartementet innhente sakkyndige vurderinger fra Næring- og fiskeridepartementet eller Forsvarsdepartementet.

Dersom særlige hensyn gjør seg gjeldende i enkeltsaker, kan departementet fravike retningslinjene. Det er praksis for å konsultere Stortingets organer hvis en sak anses å kreve særskilt politisk forankring. Dette gir mulighet for å utøve nødvendig skjønn og fleksibilitet ved behov.

Regjeringen mener at retningslinjene og praksisen med å konsultere Stortingets organer i særskilte enkeltsaker legger til rette for fortsatt god forutsigbarhet, innenfor rammen av norsk sikkerhets- og forsvarspolitik.

4 Sanksjonsregimer og restriktive tiltak

FNs Sikkerhetsråd kan med folkerettslig bindende virkning vedta sanksjoner mot stater, personer eller enheter. I tillegg vedtar også EUs Råd restriktive tiltak overfor ulike stater, personer eller enheter. Norge er folkerettslig forpliktet til å gjennomføre Sikkerhetsrådets bindende vedtak, og etter en konkret vurdering kan Norge slutte opp om EU-tiltakene. Flere av sanksjons- og tiltaksregimene inneholder bestemmelser om våpenembargo.

For at FN-sanksjoner eller EU-tiltak skal være bindende for private rettssubjekter i Norge må de gjennomføres i norsk rett. Sanksjoner som er vedtatt av FNs Sikkerhetsråd gjennomføres som hovedregel ved forskrifter vedtatt med hjemmel i lov 7. juni 1968 nr. 4 til gjennomføring av bindende vedtak av De Forente Nasjoners Sikkerhetsråd. EUs tiltaksregimer eller andre internasjonale ikke-militære tiltak som Norge har sluttet opp om gjennomføres ved forskrift gitt med hjemmel i lov 27. april 2001 nr. 14 om iverksettning av internasjonale, ikke-militære tiltak i form av avbrot eller avgrensning av økonomiske eller anna samkvem med tredjestatar eller rørsler.

Visse typer tiltak som er omfattet av FN-sanksjoner og/eller EU-tiltak gjennomføres med hjemmel i annen norsk lovgivning. Dette gjelder blant annet reiserestriksjoner, som er gjennomført i utlendingsregelverket, og våpenembargoer, som dels er gjennomført med hjemmel i den alminnelige eksportkontrolllovgivningen. Det er derfor bare i noen av sanksjons- og tiltaksforskriftene at våpenembargo uttrykkelig er nevnt.

I Meld. St. 8 (2014–2015) og Meld. St. 8 (2015–2016) ble det gitt grundig informasjon om de enkelte sanksjonsregimer.

Oversikt over de til enhver tid gjeldende sanksjons- og tiltaksregimer er tilgjengelig på www.lovdata.no.

Særlig om Russland

Forskrift om restriktive tiltak vedrørende handlinger som undergraver eller truer Ukrainas territoriale integritet, suverenitet, uavhengighet og stabilitet ble iverksatt 15. august 2014. Forskriften

innebærer bl.a. forbud mot import og eksport av våpen og forsvarsmateriell fra og til Russland, forbud mot eksport av flerbruksvarer og -teknologi som kan være beregnet for militær bruk eller til militær mottaker, forbud mot handel mv. med russiske verdipapirer og pengemarkedsinstrumenter, samt begrensninger i eksporten av visse varer og tjenester til russisk oljeindustri. Ved slik eksport kreves forhåndstillatelse fra Utenriksdepartementet. Forskriften er på linje med EUs restriktive tiltak mot Russland.

Særlig om sanksjoner og tiltak mot Iran

I forbindelse med implementeringen av avtalen om Irans atomprogram (JCPOA – Joint Comprehensive Plan of Action) opphevet Norge en rekke sanksjoner og tiltak mot Iran i januar 2016, i tråd med vedtak fattet av FNs sikkerhetsråd og EU. Enkelte sanksjoner og tiltak mot Iran består fortsatt og gjennomføres i forskrift 9. februar 2007 nr 149 (sist endret 11.10.16). Dette gjelder bl.a. tiltak grunnet menneskerettighetssituasjonen i Iran, eksport av varer og teknologi til atomindustrien og missilindustrien, våpenembargo, samt tilknyttede listeføringer av personer og selskaper. I forbindelse med eksport av nukleære varer og teknologi til Iran må det søkes om forhåndstillatelse til eksport. Enkelte av disse søknadene må godkjennes av FN før tillatelse kan gis.

I JCPOA er det lagt inn en mekanisme som kan medføre at FN-sanksjonene gjeninnføres dersom Iran vesentlig misligholder sine forpliktelser.

USA kunngjorde 8. mai 2018 at de trekker seg fra atomavtalen med Iran. Fra norsk side følger Utenriksdepartementet nøye med på EUs videre samarbeid om avtalen, gitt at det norske sanksjonsregelverket tilsvarer EUs. Utenriksdepartementet legger stor vekt på å holde næringslivet godt informert om eventuelle endringer i det norske regelverket fremover.

Sanksjoner mot Nord-Korea

Forskriften vedrørende Nord-Korea er oppdatert flere ganger de to siste årene i lys av ytterligere

innstramninger fra FNs sikkerhetsråd og EU. FN-sanksjonene forbyr bl.a. eksport til Nord-Korea av en rekke sivile varer. Likeledes er det forbudt å kjøpe en rekke varer *fra* Nord-Korea. Sanksjonene rammer nord-koreanske skip og fly, og det er bl.a. forbudt for finansinstitusjoner å etablere nye

«joint ventures» eller å opprettholde eller etablere nye forbindelser med nord-koreanske banker. Det er i tillegg innført frystiltak og reiserestriksjoner mot en rekke personer og enheter som er forbundet med Nord-Koreas nukleære og ballistiske missilprogram.

5 FNs avtale om handel med konvensjonelle våpen (ATT)

Avtalen om våpenhandel (ATT) ble vedtatt av FNs generalforsamling 2. april 2013, og trådte i kraft 24. desember 2014. Norge ratifiserte ATT 12. februar 2014.

ATT er den første juridisk bindende avtalen som regulerer internasjonal våpenhandel gjennom etablering av standarder for internasjonal handel med konvensjonelle våpen, og som søker å forhindre ulovlig handel med slike våpen. ATT har etter norsk syn et bredere fokus enn ren handelsregulering. Avtalen forhindrer ikke statsparter fra å ha strengere nasjonale eksportkontrollregimer. En rekke land, herunder Norge og medlemsland i EU, har strengere og mer omfattende kontrollstandarder enn de som direkte følger av ATT.

Utenriksdepartementet har inkludert de forbud og prinsipper som følger av avtalens artikkel

6 og 7 som del av de konsoliderte vurderingskriteriene i Utenriksdepartementets retningslinjer, punktene 2.3 og 2.4, for behandlingen av søknader om eksport av forsvarsmateriell. Det er redegjort grundig for ATT og gjennomføring i norsk eksportkontroll i Meld. St. 8 (2015–2016), Meld. St. 36 (2015–2016) og Meld. St. 5 (2017–2018).

For statspartene innebærer FNs våpenhandelsavtale at de skal rapportere om hvordan man har iverksatt avtalens bestemmelser. Statspartene skal også legge frem en årlig rapport om faktisk eksport og import av konvensjonelle våpen. Det er ingen forpliktelse i avtalen om at rapportene skal være offentlig tilgjengelige, men fra norsk side tilstrebes størst mulig grad av transparens omkring våpentransaksjoner. Fristen for statspartenes årlige rapportering er 31. mai. Den norske rapporten vil bli gjort offentlig tilgjengelig.

6 Utenriksdepartementets oppgaver og samarbeid med andre etater om eksportkontroll

Utenriksdepartementets oppgaver som ansvarlig myndighet for den strategiske eksportkontrollen retter seg mot norsk politikkutvikling, regelverk, et omfattende internasjonalt samarbeid og lisensiering. I tillegg er departementet ansvarlig for gjennomføring av sanksjonsregimer som er vedtatt i FNs sikkerhetsråd og for restriktive tiltak vedtatt av EU, som Norge har sluttet opp om.

Politiets sikkerhetstjeneste (PST) er gjennom politiloven ansvarlig for å forebygge og etterforske brudd på regelverket. Tollvesenet er ansvarlig for vare- og dokumentkontroll ved eksport. Det ble redegjort for samarbeidet med andre etater i Meld. St. 5 (2017–2018).

Informasjonsarbeidet overfor næringslivet er en viktig og prioritert oppgave for Utenriksdepartementet. Dette innebærer å være tilgjengelig og ha nær kontakt med eksportbedriftene i konkrete eksportsaker. Videre er kontakten viktig for å kunne ha nødvendig oversikt over det norske teknologimiljøet, og kunnskap om ny teknologiutvikling og viktige næringsinteresser knyttet til strategiske varer.

Departementet legger også stor vekt på en forebyggende dialog både gjennom særskilte møter og årlige informasjonsseminarer. Det gis omfattende informasjon om eksportkontrollen på en egen hjemmeside (www.eksportkontroll.no).

Regjeringen vil fortsatt sikre tilstrekkelige ressurser og rammebetingelser for å kunne ivareta de omfattende oppgavene på området.

Det ble redegjort grundig for Utenriksdepartementets oppgaver i Meld. St. 49 (2012–2013) og Meld. St. 8 (2015–2016).

Elektronisk saksbehandling

Utenriksdepartementet har etablert et sikkert elektronisk saksbehandlingssystem, E-lisens, for å håndtere søknader om lisens, produktvurdering og andre relevante henvendelser om eksportkontroll. Systemet benyttes også av industrien til rapportering om eksport av forsvarsmateriell, samt fremstilling av oversiktene om eksporten som inngår i denne meldingen. Det er et fast vilkår for utstedelse av lisens at bedriftene skal rapportere kvartalsvis om den konkrete eksporten som har funnet sted i henhold til de enkelte lisenser som gjelder forsvarsmateriell og flerbruksvarer for militær bruk.

E-lisens gir både departementet og bedriftene økt sporbarhet og en effektiv saksgang, og bidrar til nødvendig sikkerhet og kvalitetssikring når det gjelder ivaretagelse av bedriftssensitive opplysninger, herunder det underliggende tallmaterialet til den årlige stortingsmeldingen.

E-lisens vil utvikles videre i lys av erfaringer fra både bedriftene og saksbehandlerne i departementet. Målet er best mulig brukervennlighet, sikkerhet og effektivitet i saksbehandlingen.

7 Kontroll med eksport av flerbruksvarer og -teknologi

Norge anvender av praktiske hensyn EUs flerbruksvareliste, som er en sammenstilling av listene som er forhandlet i de multilaterale regimene. I den norske forskriften er flerbruksvarer beskrevet i liste II.

Kontrollen med forsvarsmateriell og flerbruksvarer bygger på forskjellige målsetninger. Når det gjelder forsvarsmateriell, er utgangspunktet at nasjonale forsvars- og sikkerhetsinteresser er avgjørende for om eksport kan tillates. Flerbruksvarer derimot, er sivile varer som i hovedsak brukes til sivile formål, men som er identifisert innenfor de multilaterale regimene til også å kunne ha viktige militære anvendelser – først og fremst knyttet til masseødeleggelsesvåpen (heretter MØV) eller leveringsmidler for slike våpen. Vurderingen av forholdene i mottakerlandet er sentral i alle eksportsaker.

Kontrollen med eksport av flerbruksvarer er etablert for å hindre eksport dersom det er kunnskap om, eller anses å foreligge en uakseptabel risiko for, bruk i et masseødeleggelsesprogram eller andre uønskede militære aktiviteter. Dersom det dreier seg om eksport for godtgjort sivil bruk, forutsettes det at lisens innvilges innen rimelig tid og at legitim handel ikke forsinkes unødige.

Innenfor de multilaterale eksportkontrollregimene utveksles det omfattende informasjon om spredningstrender, -nettverk og anskaffelsesforsk, samt om relevante avslag på lisenssøknader. Dette er informasjon som skal tas hensyn til i de enkelte medlemslandenes lisensvurderinger. Dersom et land har notifisert lisensavslag, forutsettes det at øvrige medlemsland avslår mottatte lisenssøknader for det samme utstyret til den samme mottaker. Denne «no undercut»-prosedyren skal bidra til å hindre kommersiell undergraving mellom bedrifter i medlemslandene.

Kontroll med teknologi- og kunnskapsoverføring

Spredningsfaren forbundet med immateriell teknologi- og kunnskapsoverføring står høyt på dags-

ordenen innenfor det multilaterale eksportkontroll-samarbeidet.

Det norske eksportkontrollregelverket gir bl.a. hjemmel til å kontrollere teknologi, herunder immateriell teknologi, i form av overføring av kunnskap tilknyttet varer og teknologi som kan benyttes i alle typer MØV, leveringsmidler for MØV og konvensjonelle våpen. Myndighetenes muligheter til å kontrollere slike aktiviteter møter på nye og andre utfordringer enn ved kontrollen med eksport av fysiske varer.

Når det gjelder personer som kommer til Norge for å studere, delta på konferanser eller arbeide som stipendiater innenfor teknologiområder som er relevante for den strategiske eksportkontrollen, vil det ikke være praktisk med et lisensregime. Det er derfor mest hensiktsmessig at kontrollen baserer seg på forebyggende tiltak og risikohåndtering rettet mot å hindre spredning av MØV. Dette arbeidet retter seg i stor grad mot forebyggende informasjon og dialog med både utdanningsinstitusjoner, relevant næringsliv og teknologimiljøer. På denne måten bestrebes større årvåkenhet om spredningsrisiko forbundet med overføring av sensitiv teknologi og kunnskap. Utenriksdepartementet, i samarbeid med andre relevante etater, har også utarbeidet retningslinjer som er ment å være et hjelpemiddel ved utdanningsinstitusjonenes opptak og ansettelse av utenlandske personer. De forebyggende tiltakene som utføres av særlig Utenriksdepartementet og Politiets sikkerhetstjeneste, viser seg i en økende forståelse for kontrollen med teknologi- og kunnskapsoverføring.

I Meld. St. 25 (2010–2011), Meld. St. 8 (2012–2013), Meld. St. 49 (2012–2013), Meld. St. 8 (2015–2016) og Meld. St. 5 (2017–2018) ble det redegjort grundig om kontroll med kunnskapsoverføring til utenlandske studenter.

8 Internasjonalt samarbeid om eksportkontroll og ikke-spredning

Samarbeidet med EU

Norge har et nært samarbeid med EU om eksportkontroll og ikke-spredning generelt, og har som målsetting å gjennomføre EUs standarder i det norske regelverket.

Norge har siden 2003 samarbeidet med EUs utenriktjeneste om eksportkontroll av forsvarsmateriell. Det holdes regelmessige konsultasjoner med EU om spørsmål knyttet til dette området. Norge deltar i EUs utveksling av avslag på søknader om eksport av forsvarsmateriell.

Siden 2013 har Norge også hatt et uformelt samarbeid med EU-kommisjonen om eksport av flerbruksvarer. Samarbeidet førte i 2017 til enighet om konkrete prosedyrer for at Norge kan utveksle avslag på søknader om eksport av flerbruksvarer innenfor rammen av EUs flerbruksregime.

Informasjonen som utveksles innenfor dette samarbeidet er nyttig både i Utenriksdepartementets lisensieringsarbeid, og for norske bedrifter. Dersom det foreligger et notifisert avslag fra et land i en identisk lisenssøknad som er under behandling i et annet land, forutsettes det at søknaden blir avslått («no undercut»). Det er også etablert konsultasjonsmekanismer med sikte på å avklare nærmere detaljer knyttet til notifiserte avslag, herunder når det gjelder nærmere begrunnelse for avslaget, detaljer om den oppgitte sluttbruker og om selve flerbruksvarer som er avslått.

Det er redegjort grundig for samarbeidet med EU i tidligere meldinger, herunder i Meld. St. 8 (2015–2016), Meld. St. 36 (2017–2018) og Meld. St. 5 (2017–2018).

Samarbeid knyttet til å hindre spredning av masseødeleggende våpen (MØV)

Gjennom nasjonal eksportkontroll tar leverandørland et særlig ansvar for å sikre etterlevelse av folkerettslige avtaler på ikke-spredningsområdet, særlig avtalen om ikke-spredning av kjernevåpen

(NPT), kjemivåpenkonvensjonen (CWC) og konvensjonen om forbud mot biologiske våpen (BTWC). Konvensjonene gjennomføres i norsk rett. De multilaterale eksportkontrollregimene vokste i hovedsak frem på 1980-tallet for å støtte opp under de multilaterale ikke-spredningsavtalene, samt for å komplementere svakheter i disse avtalene når det gjelder kontroll med varer og teknologi som kan anvendes i utvikling, produksjon og bruk av masseødeleggende våpen og leveringsmidler til slike våpen.

Teknologisk utvikling og fremvoksende spredningstrusler har ført til at eksportkontroll har fått økende betydning. FNs sikkerhetsråd bruker eksportkontrollregimenes retningslinjer og varelistene i sine sanksjonsregimer mot bl.a. Iran og Nord-Korea, samt i resolusjon 1540 om ikke-spredning av masseødeleggende våpen. Også EU baserer seg på regimenets kontrollister i enkelte forordninger om restriktive tiltak.

I Meld. St. 49 (2014–2015) og Meld. St. 8 (2015–2016) ble det redegjort for avtalen om ikke-spredning av kjernevåpen (NPT), kjemivåpenkonvensjonen (CWC) og konvensjonen om forbud mot biologiske våpen (BTWC).

Initiativet for spredningssikkerhet – Proliferation Security Initiative (PSI)

Proliferation Security Initiative (PSI) ble etablert i 2003 som en respons på bekymring for at visse stater og ikke-statlige aktører skal kunne tilegne seg og bruke MØV. PSI er et internasjonalt samarbeid for å kunne avskjære handel med og transport av MØV og relatert teknologi og kunnskap. PSI kan ses på som et supplement til deltakerlandenes arbeid med eksportkontroll nasjonalt og internasjonalt. USA har en sentral rolle i PSI-samarbeidet ved å ivareta sekretariatsfunksjonen, og å planlegge møter, øvelser o.l.

PSI støtter opp om arbeidet med ikke-spredningsavtalen (NPT), Biologivåpenkonvensjonen (BTWC) og Kjemivåpenkonvensjonen (CWC). PSI har per i dag 105 deltakerland. Norge er med i

kjernegruppen for operative eksperter som består av 21 land. På norsk side ledes arbeidet av Utenriksdepartementet, men engasjementet har et bredt nedslagsfelt og krever deltakelse fra en rekke departementer og underliggende etater. De mest sentrale deltakere er Justis- og beredskapsdepartementet, Nærings- og fiskeridepartementet, PST, Forsvaret og Tolldirektoratet.

Initiativets 15-årsjubileum ble markert under et høynivåmøte i Paris i mai 2018, der alle de 105 deltakerlandene fikk anledning til å bekrefte sitt engasjement i PSI. Dessuten ble det trukket opp rammer for det videre arbeidet. Det ble enighet om å arbeide for styrking av internasjonal og nasjonal rett knyttet til masseødeleggelsesvåpen (MØV), komplette sentrale grunnlagsdokumenter, forbedre kontinuitet i arbeidet mellom høynivåmøtene samt å utvide strategisk kommunikasjon angående PSI.

Haag-kodeksen mot spredning av ballistiske missiler (HCOC)

Haag-kodeksen (HCOC) er politisk bindende og et resultat av det internasjonale samfunnets bestrebelser på å regulere spredning av ballistiske missiler gjennom åpenhet og tillitsskapende tiltak. Kodeksen ble iverksatt i november 2002 etter at 96 stater signerte kodeksen, herunder Norge. Med den hittil siste tilslutningen fra Lesotho i 2017 har nå 139 stater sluttet seg til kodeksen. Ved å tilslutte seg HCOC påtar statene seg på frivillig grunnlag å følge kodeksen og utstede forhåndsnotifikasjoner om relevante utskytninger og testflyvninger av ballistiske missiler og bæreraketter. Videre forutsettes det at statene årlig legger frem en deklarasjon om sin praksis innenfor kodeksens virkeområde.

Aktivitetene på Andøya rakettskytefelt innebærer at Norge, som et tillitsskapende tiltak, rutinemessig notiserer utskytninger.

St.meld. nr. 29 (2007–2008), St.meld. nr. 42 (2008–2009), St.meld. nr. 21 (2009–2010) og Meld. St. 8 (2012–2013) redegjorde for andre ikke-spredningstiltak.

8.1 Det multilaterale samarbeidet om eksportkontroll

Som et bidrag til gjennomføringen av de internasjonale avtalene om ikke-spredning av MØV, samarbeider en rekke leverandørland innenfor fem eksportkontrollregimer om felles varelister og retningslinjer:

- Zangger-komiteen (ZC) og Nuclear Suppliers Group (NSG) retter seg mot å hindre spredning av kjernefysiske våpen,
- Australiagruppen (AG) gjelder substanser og utstyr for kjemiske og biologiske våpen,
- Missile Technology Control Regime (MTCR) omfatter ballistiske missiler, kryssermissiler samt varer og teknologi som kan anvendes i bæresystemer for MØV, og
- Wassenaar-samarbeidet (WA) er rettet mot konvensjonelle våpen og militært utstyr, samt høyteknologiske flerbruksvarer som ikke er dekket av de MØV-rettede eksportkontrollregimene.

Norge er medlem i alle de multilaterale regimene, og har aktivt bidratt til arbeidet gjennom å lede konkrete forhandlinger og enkelte eksportkontrollregimer.

Eksportkontrollregimene støtter opp under og bidrar til å operasjonalisere de multilaterale avtalene som forbyr kjernefysiske, kjemiske og biologiske våpen, og fremmer ansvarlighet når det gjelder leveranser av strategiske varer og teknologi. Nye spredningstrusler og teknologisk utvikling har ført til at eksportkontrollen har fått en økende anerkjennelse og betydning, bl.a. ved at FNs sikkerhetsråd bruker regimenes retningslinjer og varelister i enkelte sanksjonsregimer og ifm resolusjon 1540 om tiltak for å hindre spredning av MØV.

Det foregår løpende forhandlinger for å sikre at kontrollister og retningslinjer holder tritt med teknologisk utvikling og spredningstrusler. Det utveksles omfattende informasjon innenfor de enkelte regimene, herunder om aktuelle spredningsaktiviteter og om medlemslandenes avslag på eksportsøknader. Arbeidet innenfor regimene ivaretas av flere ekspertgrupper som møtes regelmessig og som rapporterer til de årlige plenums møtene som fatter beslutninger på grunnlag av konsensus.

Aktiviteten i regimene har økt betydelig i de senere årene. Det skyldes den raske teknologiske utviklingen innenfor sivil sektor, samt informasjon om at flere land forsøker å anskaffe MØV og leveringsmidler for slike våpen og utfordringen knyttet til ikke-statlige aktører i denne sammenheng.

Norge har ført en aktiv rolle i regimene, og har ledet både det kjernefysiske regimet NSG og to ganger missilkontrollregimet MTCR (senest i 2014–15). Norge ledet også forhandlingene om det politiske basisdokumentet og etableringen av Wassenaar-samarbeidet (WA) i 1993–1995.

I Meld. St. 49 (2012–2013), Meld. St. 8 (2014–2015), Meld. St. 8 (2015–2016) og Meld. St. 5 (2017–2018) ble det redegjort grundig for arbei-

det innenfor de multilaterale eksportkontrollregimene.

9 Eksporten av forsvarsmateriell i 2017

Dette kapitlet gir en oversikt over den faktiske eksporten av forsvarsmateriell i 2017 basert på verdien av utførsel ved salg av varer, teknologi og tjenester som omfattes av liste I. Oversiktene inneholder ikke opplysninger om midlertidig utførsel av varer for demonstrasjon eller reparasjon, eller om varer som vil bli returnert til Norge.

Eksporten av forsvarsmateriell, tjenester og utførte reparasjoner, samt om avslag på søknader om eksportlisens knyttet til liste I og liste II er fremstilt i følgende ni tabeller¹ og fire figurer:

Tabell 9.1	Eksport av forsvarsmateriell fra 2011 til 2017
Tabell 9.2	Fordeling av eksport av A- og B-materiell på land (2014–2017)
Tabell 9.3	Eksport av forsvarsmateriell fordelt på land og varegrupper i liste I
Tabell 9.4	Tjenester for utenlandske oppdragsgivere knyttet til liste I
Tabell 9.5	Reparasjoner foretatt i Norge for utenlandske oppdragsgivere knyttet til liste I
Tabell 9.6	Eksport av håndvåpen
Tabell 9.7	Forsvarets utførsel av eget materiell
Tabell 9.8	Eksport av flerbruksvarer til militær sluttbruk
Tabell 9.9	Eksport av beskyttelsesutstyr for bruk i humanitær minerydding
Figurer:	
Figur 9.1	Utviklingen av eksport av forsvarsmateriell 2007–2017
Figur 9.2	Fordeling av eksporten av A-materiell på regioner
Figur 9.3	Fordeling av eksporten av B-materiell på regioner
Figur 9.4	Eksport fordelt på vareposisjoner på liste I

Meldingen gir også informasjon om utførsel av sivile håndvåpen fra Norge, samt om forsvarsmyndighetens bruk av eget materiell i utlandet. Norge eksporterer ikke militære håndvåpen, og utførselen som er reflektert i kapittel 9.9 gjelder i all

hovedsak antikke våpen til samlere, og jakt- og konkurransevåpen.

Det gis informasjon om avslag på søknader om eksportlisens (kapittel 9.11). De avslagene som inngår i oversikten er formelle avslag på lisenssøknader som har vært gjenstand for behandling på basis av det norske eksportkontrollregelverket. Det vises også til hvilke kriterier som er anvendt i de ulike avslagene (jf. retningslinjenes konsoliderte kriterieliste). I 2017 ble 25 søknader om eksportlisens av forsvarsmateriell avslått. På denne måten bidrar Norge til å fremme en høy internasjonal standard når det gjelder åpenhet om utførsel av forsvarsmateriell. Disse konkrete sakene viser imidlertid bare en del av det faktiske bildet, da den nære dialogen mellom bedriftene og Utenriksdepartementet om muligheten for å få tillatelse til eksport innebærer at bedrifter sjelden søker om, eller retter henvendelser om mulighet for eksportlisens, til land hvor tillatelse ikke vil kunne påregnes å bli innvilget.

I tillegg gis det også informasjon om utførsel av sivile varer til militær sluttbruk (kapittel 9.13) og om utførsel av utstyr for bruk i humanitære minneryddingsaksjoner (kapittel 9.14).

En oversikt over bedrifter som har rapportert om eksport av forsvarsmateriell i 2017 finnes i kapittel 9.15. Totalt rapporterte 91 virksomheter om eksport av varer, teknologi og tjenester omfattet av denne meldingen i 2017.

Forsvarsindustriens kontrakter går ofte over mange år. Leveransene kan være ulikt fordelt gjennom kontraktperioden, og eksportverdien vil derfor variere fra år til år. Dette ga seg i 2017 særlig utslag i eksporten til Oman og Polen. I tillegg har det de siste årene vært en betydelig prisøkning på forsvarsmateriell, i hovedsak grunnet investeringer i ny teknologiutvikling.

Den samlede verdien av eksporten i 2017 beløp seg til i overkant av 6,3 milliarder kroner, hvorav militære varer utgjorde i underkant av 5,4 milliarder. Av dette utgjorde A-materiell i underkant av 4,7 milliarder, og B-materiell om lag 680 millioner. Til sammenligning var verdien av eksporten i 2016 i underkant av 4,8 milliarder kroner, hvorav ca. 3,6 milliarder utgjorde salg av militære varer. Av dette

¹ Tallene er fremstilt i tusen kroner.

utgjorde eksporten av A-materiell om lag 2,9 milliarder og B-materiell ca. 650 millioner kroner i 2016.

Verdien av forsvarsrelaterte tjenesteytelser, reparasjoner, produksjonsrettigheter og formidling, beløp seg i 2017 til nær 520 millioner kroner, hvilket var en nedgang på 42 % i forhold til i 2016. Eksporten av flerbruksvarer omfattet av liste II til militær sluttbruk beløp seg til ca. 450 millioner kroner, som var en økning på 54 % sammenlignet med 2016. Økningen i eksporten av flerbruksvarer for militær sluttbruk slår sterkt ut prosentvis ettersom verdien i året 2016 var lav.

I 2017 økte eksporten av A-materiell med 59 % og eksporten av B-materiell økte med 8 % i forhold til i 2016. Dersom man sammenligner eksporten av A- og B-materiell var det en økning på 50 % i 2017 sammenlignet med 2016. Dersom verdien av eksporten av flerbruksvarer, tjenester, reparasjoner og formidling medtas, var det en total økning i verdien av eksporten i 2017 på 33 % sammenlignet med 2016.

Sammenlignet med 2016, var det i 2017 nedgang i eksporten til særlig USA (en reduksjon på ca. 120 millioner kroner), Canada (ca. 103 millioner), Tyskland (84 millioner), Australia (62 millioner), Tyrkia (54 millioner), Italia (44 millioner), Finland (41 millioner) og De forente arabiske emirater (35 millioner).

I samme periode var det økning i verdien av eksporten til særlig Oman (en oppgang på ca. 1,5 milliarder kroner), Polen (394 millioner), Nederland (106 millioner), Brasil (103 millioner), Litauen

(81 millioner), Malaysia (68 millioner), Storbritannia (67 millioner) og Saudi-Arabia (41 millioner).

Detaljer om eksporten fremgår i meldingens tabell 9.3.

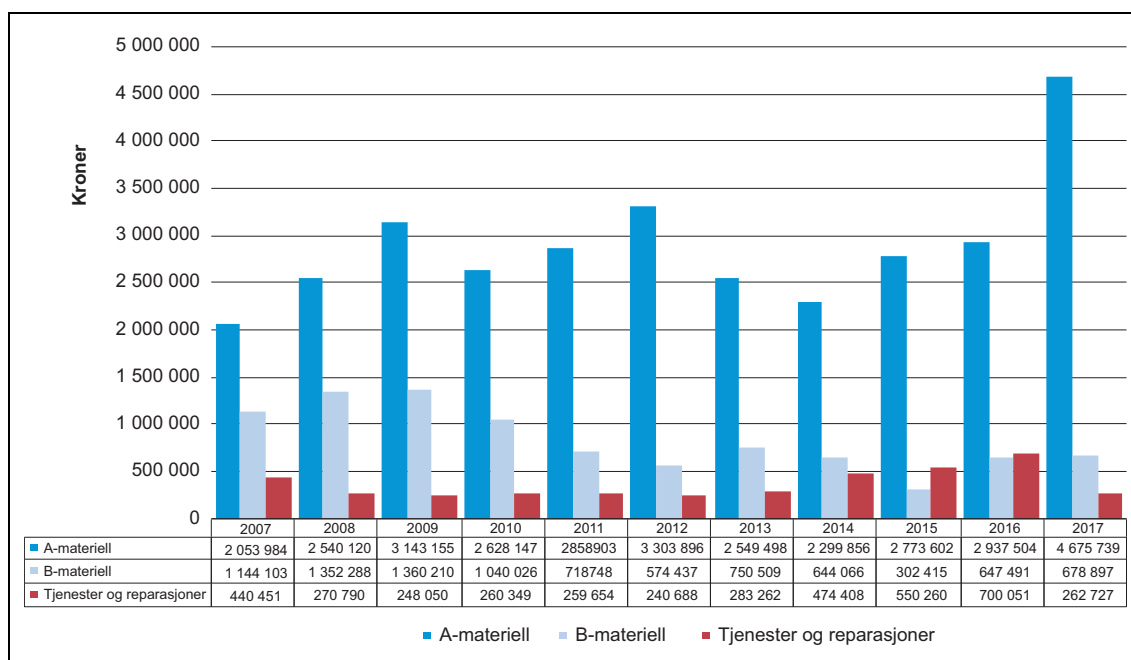
Medlemslandene i NATO, Sverige og Finland er de største mottakerne av forsvarsmateriell fra Norge. I 2017 utgjorde eksporten av A-materiell til NATO-landene, Finland og Sverige 63 % av den totale eksporten av A-materiell. Eksporten av B-materiell til disse landene utgjorde ca. 80 % i 2017. I 2016 gikk 95 % av A-materiell og 94 % av B-materiell til NATO-land, de nordiske og andre europeiske og nærstående land.

I 2017 ble det utstedt 1337 lisenser for utførsel av varer på liste I, samt for tilknyttede tjenester og retur av militære varer til utenlandske eiere. Totalt rapporterte 91 bedrifter om eksport av forsvarsmateriell.

Det ble i 2017 gitt 25 avslag på lisenssøknader vedrørende varer omfattet av liste I. Det er redegjort nærmere om disse i meldingens Kapittel 9.11.

9.1 Utvikling i eksporten av forsvarsmateriell, tjenester og reparasjoner

Figur 9.1 og tabell 9.1 viser utviklingen i eksporten av A- og B-materiell, samt for utførte tjenester og reparasjoner for utenlandske oppdragsgivere knyttet til varer på liste I.

Figur 9.1 Utviklingen av eksport av forsvarsmateriell 2007-2017

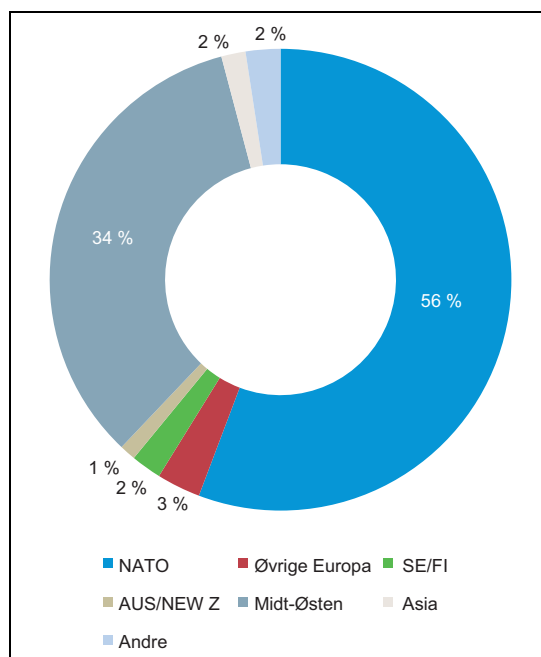
Tabell 9.1 Eksport av forsvarsmateriell fra 2011–2017 i 1000 NOK

		2011	2012	2013	2014	2015 ¹	2016	2017	Endring 2016– 2017
Utførsel									
Salg	A-mate- riell	2 858 331	3 303 896	2 549 498	2 299 856	2 961 448	2 937 504	4 675 739	59 %
Salg	B-mate- riell	718 748	574 437	750 509	644 066	302 415	647 491	678 897	5 %
Salg	Totalt (A+B)	3 577 079	3 878 333	3 300 007	2 943 922	3 263 863	3 584 995	5 354 636	49 %
Salg	Fler- bruks- varer til militær slutt- bruk	38 098	404 437	683 432	196 320	311 582	294 089	453 972	54 %
Sum		3 615 177	4 282 770	3 983 439	3 140 242	3 575 445	3 879 084	5 808 608	50 %
Tjeneste, Retur utlan- det, Pro- duksjons- rettigheter, Formidling									
		259 654	279 368	291 799	475 006	779 668	888 866	516 775	-42 %
Sum		3 874 831	4 562 138	4 275 238	3 615 248	4 355 113	4 767 950	6 325 383	33 %

¹ På grunn av feil i rapporteringen av faktisk eksport av A-materiell til Brasil i 2015 er verdien endret sammenliknet med Meld. St. 36 (2015–2016).

9.2 Eksport av kategori A-materiell fordelt på regioner

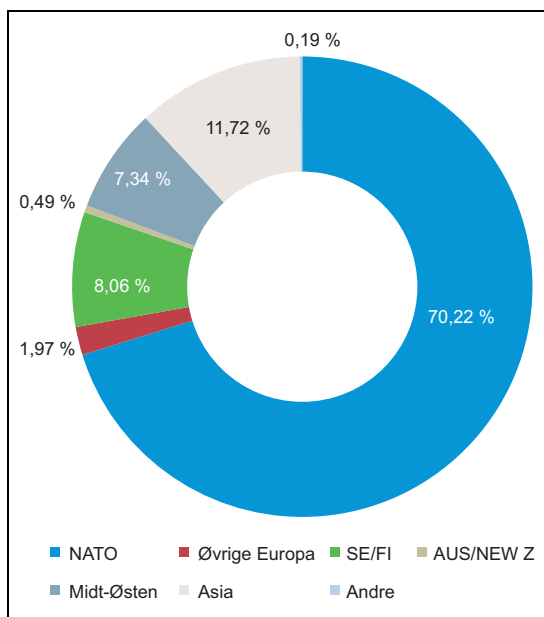
Figur 9.2 viser hvordan fordelingen av den totale eksporten av A-materiell fordeler seg på grupper av mottakere. Som det fremgår var NATO-landene, Sverige og Finland de største mottakerne av A-materiell i 2017 med totalt 63 % av eksporten.

Figur 9.2 Fordelingen av eksporten av A-materiell på regioner

9.3 Eksport av kategori B-materiell fordelt på regioner

Figur 9.3 viser hvordan fordelingen av den totale eksporten av kategori B-materiell fordeler seg på grupper av mottakere. Som det fremgår var NATO-landene, Sverige og Finland de største mottakerne av B-materiell i 2017 med totalt 80 % av eksporten.

Figur 9.3 Fordelingen av eksporten av B-materiell på regioner

9.4 Eksport av forsvarsmateriell fordelt på land

Tabell 9.2 viser hvordan verdien av eksporten av forsvarsmateriell fordeler seg på det enkelte mottakerland i perioden 2014–2017.

Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2017, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid

Tabell 9.2 Fordeling av eksport av A- og B- materiell på land (2014-2017) i 1000 NOK

Land	CC	2014				2015				2016				2017		Endring 2017-2016	
		A-materiell	B-materiell	Totalt (A+B)	A-materiell	B-materiell	Totalt (A+B)	A-materiell	B-materiell	Totalt (A+B)	A-materiell	B-materiell	Totalt (A+B)	A-materiell	B-materiell		Totalt (A+B)
Algerie	DZ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-1 007
Argentina	AR	0	0	0	0	0	0	0	85	0	85	90	0	0	90	5	
Australia	AU	1 679	2 892	4 571	8 226	12 192	20 418	87 941	87 941	30 726	118 667	52 830	3 341	3 341	56 171	-62 496	
Belgia	BE	6 600	16 966	23 566	11 468	4 454	15 922	28 004	28 004	26 136	54 140	26 173	20 372	20 372	46 545	-7 595	
Bosnia & Hercegovina	BA	157	0	157	320	0	320	415	415	0	415	466	0	0	466	51	
Brasil	BR	3 206	3 460	6 666	918	6 682	7 600	0	1 567	1 567	103 854	1 114	1 114	104 968	103 401		
Brunei	BN	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Bulgaria	BG	0	0	0	0	0	0	12 979	4	12 983	6 407	6 407	0	0	6 407	-6 576	
Canada	CA	69 560	3 658	73 218	29 824	829	30 653	155 504	4 582	160 086	53 864	3 128	3 128	56 992	-103 094		
Chile	CL	3 825	21	3 846	4	0	4	7 566	0	7 566	3 093	3 093	0	0	3 093	-4 473	
Danmark	DK	24 458	3 322	27 780	8 305	10 309	18 614	14 927	13 459	28 386	4 624	7 595	7 595	12 219	-16 167		
De Forente Arabiske Emirater	AE	40 168	4 412	44 580	23 475	2 795	26 270	100 552	734	101 286	62 785	3 668	3 668	66 453	-34 833		
Egypt	EG	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Estland	EE	8 341	1 379	9 720	2 154	3 336	5 490	14 755	34	14 789	7 730	1 645	1 645	9 375	-5 414		
EU	EU	0	0	0	0	257	257	0	0	0	52	52	0	0	52	52	
Finland	FI	107 610	2 890	110 500	65 659	2 895	68 554	85 744	2 017	87 761	44 802	1 581	1 581	46 383	-41 378		
Frankrike	FR	199 141	11 096	210 237	102 315	38 429	140 744	55 667	39 909	95 576	123 664	17 766	17 766	141 430	45 854		
Fransk Polynesia	FP	0	0	0	0	0	0	0	0	0	10	10	0	0	10	10	
Ferøyene	FO	0	0	0	16	0	16	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Grønland	GL	0	0	0	24	0	24	148	0	148	362	0	0	362	214		
Hellas	GR	712	0	712	1 150	0	1 150	23 918	42	23 960	4 253	0	0	4 253	-19 707		
India	IN	0	4 523	4 523	0	644	644	0	1 495	1 495	0	2 552	2 552	2 552	1 057		
Indonesia	ID	285	1 932	2 217	71 200	0	71 200	41 098	3 636	44 734	35 249	10 552	10 552	45 801	1 067		
Irland	IE	165	474	639	0	0	0	9 259	0	9 259	3 119	40	40	3 159	-6 100		

Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2017, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid

Tabell 9.2 Fordeling av eksport av A- og B- materiell på land (2014–2017) i 1000 NOK

Land	CC	2 014			2 015			2 016			2 017			Endring 2017–2016
		A-materiell	B-materiell	Totalt (A + B)	A-materiell	B-materiell	Totalt (A + B)	A-materiell	B-materiell	Totalt (A + B)	A-materiell	B-materiell	Totalt (A + B)	
Island	IS	119	0	119	8	0	8	655	1 858	2 513	1 740	2 458	4 198	1 685
Italia	IT	83 291	7 559	90 850	184 778	2 994	187 772	45 075	27 805	72 880	17 333	11 967	29 300	-43 580
Japan	JP	79	2 280	2 359	2 104	3 714	5 818	74	1 587	1 661	2 184	4 709	6 893	5 232
Jordan	JO	0	0	0	0	2 371	2 371	0	733	733	0	4 006	4 006	3 273
Kroatia	HR	2 175	0	2 175	1 101	2 644	3 745	1 331	789	2 120	8 155	0	8 155	6 035
Kuwait	KW	14	0	14	16 410	0	16 410	5 791	1 754	7 545	54	125	179	-7 366
Kypros	CY	6	0	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Latvia	LV	2 694	0	2 694	41 812	6 268	48 080	27 918	2 652	30 570	6 467	1 852	8 319	-22 251
Litauen	LT	395	4 237	4 632	28 047	4 959	33 006	170	7 006	7 176	75 673	12 916	88 589	81 413
Luxembourg ¹	LU	657	26 720	27 377	1 313	4 247	5 560	1 444	19 501	20 945	1 793	22 112	23 905	2 960
Malaysia	MY	13 533	82	13 615	5 338	2 503	7 841	0	7 069	7 069	21 771	53 452	75 223	68 154
Malta	MT	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8	0	8	8
Mexico	MX	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	-1
Nannibia	NA	0	0	0	155	0	155	236	0	236	209	0	209	-27
NATO	NATO	0	0	0	16	0	16	61	0	61	40	2 900	2 940	2 879
Nederland	NL	51 266	11 927	63 193	130 559	18 554	149 113	217 273	3 264	220 537	252 793	73 824	326 617	106 080
New Zealand	NZ	3 645	475	4 120	97 849	3	97 852	1 170	1 971	3 141	258	0	258	-2 883
Ny-Caledonia	NC	38	0	38	0	0	0	14	0	14	123	0	123	109
Oman	OM	0	0	0	10 015	0	10 015	13 679	948	14 627	1 516 699	604	1 517 303	1 502 676
Polen	PL	267 207	3 783	270 990	72 503	2 109	74 612	98 587	15 465	114 052	503 083	5 088	508 171	394 119
Portugal	PT	0	92	92	0	0	0	3 940	0	3 940	321	957	1 278	-2 662
Qatar	QA	0	1 456	1 456	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Romania	RO	126	0	126	0	308	308	0	4 094	4 094	53	6 947	7 000	2 906
Saudi-Arabia	SA	0	3 741	3 741	0	43	43	0	23	23	0	41 452	41 452	41 429
Serbia	RS	0	0	0	342	0	342	0	0	0	0	0	0	0
Singapore	SG	14 908	2 190	17 098	0	4 236	4 236	2 400	1 002	3 402	142	1	143	-3 259
Slovakia	SK	1	0	1	0	430	430	0	0	0	0	49	49	49

Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2017, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid

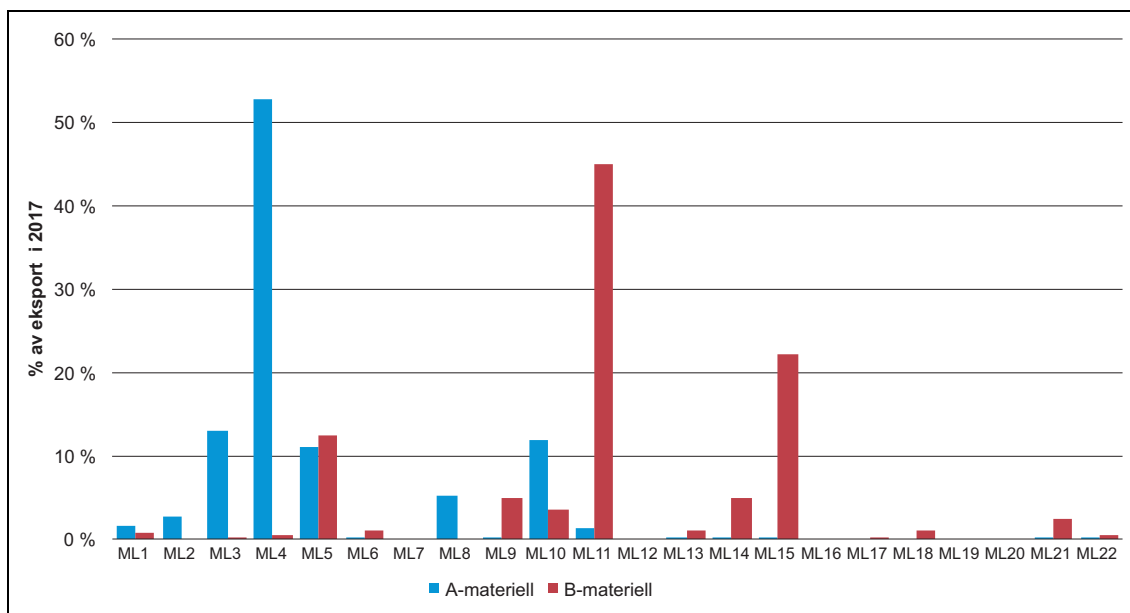
Tabell 9.2 Fordeling av eksport av A- og B- materiell på land (2014–2017) i 1000 NOK

Land	CC	2 014			2 015			2 016			2 017			Endring 2017–2016
		A-materiell	B-materiell	Totalt (A + B)	A-materiell	B-materiell	Totalt (A + B)	A-materiell	B-materiell	Totalt (A + B)	A-materiell	B-materiell	Totalt (A + B)	
Slovenia	SI	305	155	460	0	194	194	692	162	854	1 032	1 486	2 518	1 664
Spania	ES	545	798	1 343	2 286	888	3 174	36 603	4 110	40 713	4 664	15 700	20 364	-20 349
Storbritannia	GB	15 854	22 148	38 002	28 072	13 104	41 176	61 803	52 606	114 409	173 874	7 909	181 783	67 374
Sveits	CH	20 672	2 036	22 708	129 416	7 422	136 838	132 048	11 003	143 051	137 170	5 651	142 821	-230
Sverige	SE	334 429	352 990	687 419	160 098	46 189	206 287	69 355	32 579	101 934	54 940	53 137	108 077	6 143
Sør-Afrika	ZA	1 609	0	1 609	1 225	0	1 225	5 540	1 788	7 328	9 377	180	9 557	2 229
Sør-Korea	KR	5 370	5 958	11 328	44 824	27 504	72 328	1 605	2 046	3 651	7 651	7 207	14 858	11 207
Thailand	TH	11 082	0	11 082	18 478	0	18 478	21 447	0	21 447	9 207	0	9 207	-12 240
Tsjekkia	CZ	1 582	13 903	15 485	2 239	6 096	8 335	38 613	14 826	53 439	26 909	12 009	38 918	-14 521
Tyrkia	TR	95 449	612	96 061	5 387	1 288	6 675	22 839	55 644	78 483	19 624	4 570	24 194	-54 289
Tyskland	DE	70 646	62 483	133 129	178 273	3 145	181 418	147 788	19 479	167 267	73 898	9 615	83 513	-83 754
Ungarn	HU	169	26 790	26 959	20 355	0	20 355	45	83 920	83 965	12 115	84 465	96 580	12 615
USA	US	831 348	38 330	869 678	1 253 382	52 627	1 306 009	1 339 716	130 642	1 470 358	1 200 600	149 367	1 349 967	-120 391
Vietnam	VN	0	0	0	0	5 058	5 058	0	14 387	14 387	0	1 120	1 120	-13 267
Østerrike	AT	497	459	956	12 052	695	12 747	1 030	1 429	2 459	2 352	7 708	10 060	7 601
Totalt		2 299 856	644 066	2 943 922	2 773 495	302 415	3 075 910	2 937 504	647 491	3 584 995	4 675 739	678 897	5 354 636	1 769 641

1. Omfatter utførsel til NATO

9.5 Eksport fordelt på vareposisjonene i liste I

Figur 9.4 viser hvordan eksporten av forsvarsmateriell i 2017 fordeler seg på vareposisjonene i liste I.

Figur 9.4 Eksport fordelt på vareposisjoner på vareliste I

9.6 Eksport av forsvarsmateriell fordelt på land og varegrupper i liste I

Tabell 9.3 gir en detaljert oversikt over hvilke land som har mottatt forsvarsmateriell fra Norge i 2017. Tabellen beskriver hvilke varegrupper som er eksportert.

Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2017, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid

Tabell 9.3 Eksport av forsvarsmateriell fordelt på land og varegrupper i liste I (i 1000 NOK). Merknad: Tabellen inkluderer hele systemer, deler og komponenter

Land	CC	Posisjon i varelisten ¹	Karakteresfikk	A-materiell	B-materiell	Sum	Total (A+B)
Argentina	AR	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	90		90	90
Australia	AU	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	1 584		1 584	
		ML2	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller større, våpen med kaliber 12,7 mm og høyere samt tilhørende komponenter	1 350		1 350	
		ML3	Ammunisjon	46 429		46 429	
		ML4	Bomber, torpedoer, raketter, missiler og eksplosiver samt tilhørende komponenter	5		5	
		ML11	Annet elektronisk utstyr		6	6	
		ML21	Programvare	3 462	8	3 470	
		ML22	Teknologi		3 327	3 327	56 171
Belgia	BE	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	419		419	
		ML3	Ammunisjon	6 045		6 045	
		ML8	Energetiske materialer	97		97	
		ML10	Luftfartøyer tilhørende utstyr, deler og komponenter	112		112	
		ML11	Annet elektronisk utstyr	19 500	17 334	36 834	
		ML21	Programvare		3 038	3 038	46 545

Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2017, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid

Tabell 9.3 Eksport av forsvarsmateriell fordelt på land og varegrupper i liste I (i 1000 NOK). Merknad: Tabellen inkluderer hele systemer, deler og komponenter

Land	CC	Posisjon i varelisten ¹	Karakterestikk	A-materiell	B-materiell	Sum	Total (A+B)
Bosnia & Hercegovina	BA	ML8	Energetiske materiale	466		466	466
	BR	ML4	Bomber, torpedoeer, raketter, missiler og eksplosiver samt tilhørende komponenter	103 854		103 854	
		ML11	Annet elektronisk utstyr		1 097	1 097	
		ML15	Billed/videoutstyr		17	17	104 968
Bulgaria	BG	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	32		32	
		ML8	Energetiske materiale	6 375		6 375	6 407
Canada	CA	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	247	193	440	
		ML3	Ammunisjon	30 861		30 861	
		ML4	Bomber, torpedoeer, raketter, missiler og eksplosiver samt tilhørende komponenter	19		19	
		ML5	Ildledningsutstyr og tilhørende systemer og komponenter	9 394	526	9 920	
		ML8	Energetiske materialer	13 278		13 278	
	ML11	Annet elektronisk utstyr	63		63		
	ML15	Billed/videoutstyr		2 220	2 220		

Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2017, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid

Tabell 9.3 Eksport av forsvarsmateriell fordelt på land og varegrupper i liste I (i 1000 NOK). Merknad: Tabellen inkluderer hele systemer, deler og komponenter

Land	CC	Posisjon i varelisten ¹	Karakteresstikk	A-materiell	B-materiell	Sum	Total (A+B)
		ML22	Teknologi	2	189	191	56 992
Chile	CL	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	13		13	
		ML5	Ildledningsutstyr og tilhørende systemer og komponenter	3 080		3 080	3 093
Danmark	DK	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	1 981		1 981	
		ML2	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller større, våpen med kaliber 12,7 mm og høyere samt tilhørende komponenter	10		10	
		ML3	Ammunisjon tilhørende deler og komponenter tilhørende deler og komponenter	26		26	
		ML10	Luftfartøyer tilhørende utstyr, deler og komponenter	2 607		2 607	
		ML11	Annet elektronisk utstyr		7 265	7 265	
		ML18	Produksjonsutstyr		330	330	12 219
De Forente Arabiske Emirater	AE	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	1 090		1 090	
		ML2	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller større, våpen med kaliber 12,7 mm og høyere samt tilhørende komponenter	23 189		23 189	

Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2017, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid

Tabell 9.3 Eksport av forsvarsmateriell fordelt på land og varegrupper i liste I (i 1000 NOK). Merknad: Tabellen inkluderer hele systemer, deler og komponenter

Land	CC	Posisjon i varelisten ¹	Karakteresstikk	A-materiell	B-materiell	Sum	Total (A+B)
		ML3	Ammunisjon tilhørende deler og komponentersamt tilhørende deler og komponenter	38 506		38 506	
		ML11	Annet elektronisk utstyr		3 668	3 668	66 453
Estland	EE	ML4	Bomber, torpedoer, raketter, missiler og eksplosiver samt tilhørende komponenter	6 800		6 800	
		ML6	Kjøretøy og komponenter	930		930	
		ML11	Annet elektronisk utstyr		1 063	1 063	
		ML21	Programvare		582	582	9 375
EU	EU	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	52		52	52
Finland	FI	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	2 437		2 437	
		ML2	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller større, våpen med kaliber 12,7 mm og høyere samt tilhørende komponenter	16 381		16 381	
		ML3	Ammunisjon tilhørende deler og komponentertilhørende deler og komponenter	3 406		3 406	
		ML5	Ildledningsutstyr og tilhørende systemer og komponenter	19 571		19 571	
		ML8	Energetiske materialer	3 007		3 007	

Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2017, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid

Tabell 9.3 Eksport av forsvarsmateriell fordelt på land og varegrupper i liste I (i 1000 NOK). Merknad: Tabellen inkluderer hele systemer, deler og komponenter

Land	CC	Posisjon i varelisten ¹	Karakteresstikk	A-materiell	B-materiell	Sum	Total (A+B)
		ML10	Luftfartøyer tilhørende utstyr, deler og komponenter		271	271	
		ML11	Annet elektronisk utstyr		787	787	
		ML15	Billed-/videoutstyr		179	179	
		ML18	Produksjonsutstyr		204	204	
		ML21	Programvare		140	140	46 383
Frankrike	FR	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	3 508		3 508	
		ML2	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller større, våpen med kaliber 12,7 mm og høyere samt tilhørende komponenter	8 362		8 362	
		ML3	Ammunisjon tilhørende deler og komponenter tilhørende deler og komponenter	4 299		4 299	
		ML4	Bomber, torpedoer, raketter, missiler og eksplosiver samt tilhørende komponenter	34 721		34 721	
		ML5	Ildledningsutstyr og tilhørende systemer og komponenter	33 888		33 888	
		ML8	Energetiske materialer	15 480		15 480	
		ML9	Krigsskip, marint utstyr og tilhørende komponenter	8 492		8 492	
		ML10	Luftfartøyer tilhørende utstyr, deler og komponenter	13 052	335	13 387	
		ML11	Annet elektronisk utstyr	328	2 704	3 032	
		ML13	Ballistisk beskyttelse		19	19	
		ML14	Militært treningsutstyr	1 533		1 533	
		ML15	Billed-/videoutstyr		13 952	13 952	
		ML21	Programvare		698	698	

Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2017, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid

Tabell 9.3 Eksport av forsvarsmateriell fordelt på land og varegrupper i liste I (i 1000 NOK). Merknad: Tabellen inkluderer hele systemer, deler og komponenter

Land	CC	Posisjon i varelisten ¹	Karakteresstikk	A-materiell	B-materiell	Sum	Total (A+B)
		ML22	Teknologi	1	58	59	141 430
Fransk Poly-nesia	FP	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	10		10	
Grønland	GL	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	362		362	362
Hellas	GR	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	9		9	
		ML4	Bomber, torpedoer, raketter, missiler og eksplosiver samt tilhørende komponenter	4		4	
		ML8	Energetiske materialer	4 240		4 240	4 253
India	IN	ML11	Annet elektronisk utstyr		1 821	1 821	
		ML15	Billed-/videoutstyr		731	731	2 552
Indonesia	ID	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	116		116	

Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2017, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid

Tabell 9.3 Eksport av forsvarsmateriell fordelt på land og varegrupper i liste I (i 1000 NOK). Merknad: Tabellen inkluderer hele systemer, deler og komponenter

Land	CC	Posisjon i varelisten ¹	Karakteresstikk	A-materiell	B-materiell	Sum	Total (A+B)
		ML5	Ildledningsutstyr og tilhørende systemer og komponenter	35 133		35 133	
		ML11	Annet elektronisk utstyr		2 653	2 653	
		ML15	Billed-/videoutstyr		7 899	7 899	45 801
Irland	IE	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	331		331	
		ML5	Ildledningsutstyr og tilhørende systemer og komponenter	1 338		1 338	
		ML10	Luftfartøyer tilhørende utstyr, deler og komponenter		2	2	
		ML11	Annet elektronisk utstyr		38	38	
		ML21	Programvare	1 450		1 450	3 159
Island	IS	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	985		985	
		ML2	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller større, våpen med kaliber 12,7 mm og høyere samt tilhørende komponenter	600		600	
		ML3	Ammunisjon tilhørende deler og komponenter tilhørende deler og komponenter	155		155	
		ML11	Annet elektronisk utstyr		2 458	2 458	4 198
Italia	IT	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	247		247	

Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2017, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid

Tabell 9.3 Eksport av forsvarsmateriell fordelt på land og varegrupper i liste I (i 1000 NOK). Merknad: Tabellen inkluderer hele systemer, deler og komponenter

Land	CC	Posisjon i varelisten ¹	Karakterestikk	A-materiell	B-materiell	Sum	Total (A+B)		
Japan	JP	ML4	Bomber, torpedoer, raketter, missiler og eksplosiver samt tilhørende komponenter	92		92			
		ML5	Ildledningsutstyr og tilhørende systemer og komponenter	70		70			
		ML8	Energetiske materialer	15 262		15 262			
		ML10	Luffartøyer tilhørende utstyr, deler og komponenter	1 654		1 654			
		ML11	Annet elektronisk utstyr		3 805	3 805			
		ML13	Ballistisk beskyttelse		14	14			
		ML15	Billed-/videoutstyr		1 311	1 311			
		ML21	Programvare		8	6 837	6 845		
								29 300	
				ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	68		68	
				ML3	Ammunisjon tilhørende deler og komponentertilhørende deler og komponenter	28		28	
		ML8	Energetiske materialer	125		125			
		ML10	Luffartøyer tilhørende utstyr, deler og komponenter	1 963		1 963			
		ML11	Annet elektronisk utstyr		4 277	4 277			
		ML15	Billed-/videoutstyr		432	432	6 893		
Jordan	JO	ML15	Billed-/videoutstyr		4 006	4 006	4 006		

Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2017, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid

Tabell 9.3 Eksport av forsvarsmateriell fordelt på land og varegrupper i liste I (i 1000 NOK). Merknad: Tabellen inkluderer hele systemer, deler og komponenter

Land	CC	Posisjon i varelisten ¹	Karakterestikk	A-materiell	B-materiell	Sum	Total (A+B)
Kroatia	HR	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	17		17	
		ML3	Ammunisjon	5 133		5 133	
		ML5	Ildledningsutstyr og tilhørende systemer og komponenter	3 005		3 005	8 155
Kuwait	KW	ML2	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller større, våpen med kaliber 12,7 mm og høyere samt tilhørende komponenter	54		54	
		ML5	Ildledningsutstyr og tilhørende systemer og komponenter		125	125	179
Latvia	LV	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	3 430		3 430	
		ML3	Ammunisjon	3 037		3 037	
		ML11	Annet elektronisk utstyr		1 808	1 808	
		ML21	Programvare		44	44	8 319
Litauen	LT	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	544		544	
		ML2	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller større, våpen med kaliber 12,7 mm og høyere samt tilhørende komponenter	74 616		74 616	
		ML3	Ammunisjon	372		372	
		ML11	Annet elektronisk utstyr		12 052	12 052	12 052

Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2017, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid

Tabell 9.3 Eksport av forsvarsmateriell fordelt på land og varegrupper i liste I (i 1000 NOK). Merknad: Tabellen inkluderer hele systemer, deler og komponenter

Land	CC	Posisjon i varelisten ¹	Karakterestikk	A-materiell	B-materiell	Sum	Total (A+B)
		ML14	Militært treningsutstyr	141		141	
		ML15	Billed-/videoutstyr		694	694	
		ML21	Programvare		170	170	88 589
Luxembourg	LU	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	5		5	
		ML5	Ildledningsutstyr og tilhørende systemer og komponenter	1 702		1 702	
		ML11	Annet elektronisk utstyr		21 862	21 862	
		ML21	Programvare	86	250	336	23 905
Malaysia	MY	ML3	Ammunisjon tilhørende deler og komponentertilhørende deler og komponenter	1 924	162	2 086	
		ML4	Bomber, torpedoer, raketter, missiler og eksplosiver samt tilhørende komponenter	18 500		18 500	
		ML5	Ildledningsutstyr og tilhørende systemer og komponenter	1 272	41 281	42 553	
		ML10	Luftfartøyer tilhørende utstyr, deler og komponenter		9 203	9 203	
		ML13	Ballistisk beskyttelse		2 526	2 526	
		ML14	Militært treningsutstyr	75	280	355	75 223

Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2017, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid

Tabell 9.3 Eksport av forsvarsmateriell fordelt på land og varegrupper i liste I (i 1000 NOK). Merknad: Tabellen inkluderer hele systemer, deler og komponenter

Land	CC	Posisjon i varelisten ¹	Karakteresstikk	A-materiell	B-materiell	Sum	Total (A+B)
Malta	MT	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	8		8	8
							8
Namibia	NA	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	209		209	209
NATO	NA	ML5	Ildledningsutstyr og tilhørende systemer og komponenter	40		40	
		ML11	Annet elektronisk utstyr		2 900	2 900	2 940
Nederland	NL	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	666		666	
		ML3	Ammunisjon	35 579		35 579	
		ML5	Ildledningsutstyr og tilhørende systemer og komponenter	83 676	26 577	110 253	
		ML8	Energetiske materialer	101		101	
		ML10	Luftfartøyer tilhørende utstyr, deler og komponenter	131 434	40	131 474	
		ML11	Annet elektronisk utstyr		46 838	46 838	
		ML14	Militært treningsutstyr	55		55	
		ML15	Billed-/videoutstyr		369	369	
		ML21	Programvare	1 282		1 282	
						1 282	326 617

Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2017, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid

Tabell 9.3 Eksport av forsvarsmateriell fordelt på land og varegrupper i liste I (i 1000 NOK). Merknad: Tabellen inkluderer hele systemer, deler og komponenter

Land	CC	Posisjon i varelisten ¹	Karakteresstikk	A-materiell	B-materiell	Sum	Total (A+B)
New Zealand	NZ	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	214		214	
		ML2	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller større, våpen med kaliber 12,7 mm og høyere samt tilhørende komponenter	37		37	
		ML3	Ammunisjon	3		3	
		ML4	Bomber, torpedoer, raketter, missiler og eksplosiver samt tilhørende komponenter	4		4	258
Ny-Caledonia	NC	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	123		123	123
Oman	OM	ML4	Bomber, torpedoer, raketter, missiler og eksplosiver samt tilhørende komponenter	1 516 698		1 516 698	
		ML5	Ildledningsutstyr og tilhørende systemer og komponenter		315	315	
		ML15	Billed-/videoutstyr		288	288	
		ML22	Teknologi	1	1	2	1 517 303
Polen	PL	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	416		416	
		ML3	Ammunisjon	54 627		54 627	
		ML4	Bomber, torpedoer, raketter, missiler og eksplosiver samt tilhørende komponenter	441 826		441 826	

Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2017, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid

Tabell 9.3 Eksport av forsvarsmateriell fordelt på land og varegrupper i liste I (i 1000 NOK). Merknad: Tabellen inkluderer hele systemer, deler og komponenter

Land	CC	Posisjon i varelisten ¹	Karakterestikk	A-materiell	B-materiell	Sum	Total (A+B)
		ML5	Ildledningsutstyr og tilhørende systemer og komponenter		225	225	
		ML8	Energetiske materialer	6 214		6 214	
		ML11	Annet elektronisk utstyr		2 525	2 525	
		ML15	Billed-/videoutstyr		2 042	2 042	
		ML18	Produksjonsutstyr		293	293	
		ML21	Programvare		3	3	508 171
Portugal	PT	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	321		321	
		ML11	Annet elektronisk utstyr		951	951	
		ML21	Programvare		6	6	1 278
Romania	RO	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	53		53	
		ML11	Annet elektronisk utstyr		6 784	6 784	
		ML15	Billed-/videoutstyr		157	157	
		ML21	Programvare		6	6	7 000
Saudi Arabia	SA	ML15	Billed-/videoutstyr	41 452		41 452	41 452

Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2017, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid

Tabell 9.3 Eksport av forsvarsmateriell fordelt på land og varegrupper i liste I (i 1000 NOK). Merknad: Tabellen inkluderer hele systemer, deler og komponenter

Land	CC	Posisjon i varelisten ¹	Karakterestikk	A-materiell	B-materiell	Sum	Total (A+B)
Singapore	SG	ML13	Ballistisk beskyttelse	142		142	
		ML15	Billed-/videoutstyr		1	1	143
Slovakia	SK	ML21	Programvare		49	49	49
Slovenia	SI	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	17		17	
		ML5	Ildledningsutstyr og tilhørende systemer og komponenter	1 015		1 015	
		ML11	Annet elektronisk utstyr		1 486	1 486	2 518
Spania	ES	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	146		146	
		ML3	Ammunisjon	221		221	
		ML8	Energetiske materialer	4 227		4 227	
		ML11	Annet elektronisk utstyr		12 510	12 510	
		ML15	Billed-/videoutstyr	70	3 190	3 260	20 364
Storbritannia	GB	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	6 939		6 939	

Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2017, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid

Tabell 9.3 Eksport av forsvarsmateriell fordelt på land og varegrupper i liste I (i 1000 NOK). Merknad: Tabellen inkluderer hele systemer, deler og komponenter

Land	CC	Posisjon i varelisten ¹	Karakteresstikk	A-materiell	B-materiell	Sum	Total (A+B)
Sør-Korea	KR	ML8	Energetiske materialer	7 650		7 650	
		ML10	Luffartøy tilhørende utstyr, deler og komponenter		5 814	5 814	
		ML11	Annet elektronisk utstyr		1 296	1 296	
		ML15	Billed-/videoutstyr		97	97	
		ML21	Programvare	1		1	14 858
Thailand	TH	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	3		3	
		ML3	Ammunisjon	9 204		9 204	9 207
Tsjekia	CZ	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	245		245	
		ML3	Ammunisjon, tilhørende deler og komponenter	12 391		12 391	
		ML8	Energetiske materialer	14 273		14 273	
		ML9	Krigsskip, marint utstyr og tilhørende komponenter		11 681	11 681	
		ML11	Annet elektronisk utstyr		55	55	
		ML21	Programvare		273	273	38 918
Tyrkia	TR	ML3	Ammunisjon, tilhørende deler og komponenter	8 494		8 494	
		ML5	Ildledningsutstyr og tilhørende systemer og komponenter	1 300		1 300	

Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2017, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid

Tabell 9.3 Eksport av forsvarsmateriell fordelt på land og varegrupper i liste I (i 1000 NOK). Merknad: Tabellen inkluderer hele systemer, deler og komponenter

Land	CC	Posisjon i varelisten ¹	Karakteresstikk	A-materiell	B-materiell	Sum	Total (A+B)
		ML8	Energetiske materialer	9 830		9 830	
		ML15	Billed-/videoutstyr		4 128	4 128	
		ML21	Programvare		442	442	
							24 194
Tyskland	DE	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	17 973		17 973	
		ML2	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller større, våpen med kaliber 12,7 mm og høyere samt tilhørende komponenter	154		154	
		ML3	Ammunisjon, tilhørende deler og komponenter		49	49	
		ML4	Bomber, torpedoer, raketter, missiler og eksplosiver samt tilhørende komponenter	9 924	2 823	12 747	
		ML5	Ildledningsutstyr og tilhørende systemer og komponenter	734		734	
		ML6	Kjøretøy og komponenter	2 054	291	2 345	
		ML8	Energetiske materialer	41 706		41 706	
		ML10	Luftfartøyer		252	252	
		ML11	Annet elektronisk utstyr		2 942	2 942	
		ML15	Billed-/videoutstyr		3 257	3 257	
		ML21	Programvare	1 352	1	1 353	
		ML22	Teknologi	1		1	
							83 513
Ungarn	HU	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	152		152	

Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2017, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid

Tabell 9.3 Eksport av forsvarsmateriell fordelt på land og varegrupper i liste I (i 1000 NOK). Merknad: Tabellen inkluderer hele systemer, deler og komponenter

Land	CC	Posisjon i varelister ¹	Karakterestikk	A-materiell	B-materiell	Sum	Total (A+B)
		ML11	Annet elektronisk utstyr	11 963	84 465	96 428	96 580
USA	US	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	11 793	4 431	16 224	
		ML2	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller større, våpen med kaliber 12,7 mm og høyere samt tilhørende komponenter	7 247		7 247	
		ML3	Ammunisjon	230 407		230 407	
		ML4	Bomber, torpedoer, raketter, missiler og eksplosiver samt tilhørende komponenter	289 167		289 167	
		ML5	Ildledningsutstyr og tilhørende systemer og komponenter	161 740	14 136	175 876	
		ML6	Kjøretøy og komponenter		10	10	
		ML8	Energetiske materialer	62 893		62 893	
		ML9	Krigsskip, marint utstyr og tilhørende komponenter		16 574	16 574	
		ML10	Luftfartøyer	408 321	7 656	415 977	
		ML11	Annet elektronisk utstyr	28 766	38 425	67 191	
		ML13	Ballistisk beskyttelse	69	5 310	5 379	
		ML14	Militært treningsutstyr	197	722	919	
		ML15	Billed-/videoutstyr		61 486	61 486	
		ML18	Produksjonsutstyr		617	617	
							1 349 967
Vietnam	VN	ML11	Annet elektronisk utstyr		1 120	1 120	1 120

Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2017, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid

Tabell 9.3 Eksport av forsvarsmateriell fordelt på land og varegrupper i liste I (i 1000 NOK). Merknad: Tabellen inkluderer hele systemer, deler og komponenter

Land	CC	Posisjon i varelisten ¹	Karakteresstikk	A-materiell	B-materiell	Sum	Total (A+B)
Østerrike	AT	ML1	Glattboret våpen med kaliber 20 mm eller mindre, våpen med kaliber 12,7 mm og lavere samt tilhørende komponenter	2 056		2 056	
		ML5	Ildledningsutstyr og tilhørende systemer og komponenter	198		198	
		ML6	komponenter		7 172	7 172	
		ML8	Energetiske materialer	98		98	
		ML15	Billed-/videoutstyr		536	536	
Total				4 675 739	678 897	5 354 636	10 060

¹ Se vedlegg 1.

9.7 Tjenester for utenlandske oppdragsgivere knyttet til liste I

Tabell 9.4 viser tjenester knyttet til liste I og som norske bedrifter har utført for utenlandske oppdragsgivere i 2017.

Tabell 9.4 Tjenester for utenlandske oppdragsgivere knyttet til liste I

Land		Sum i 1000 NOK
Australia	ML5, ML21	8 670
Belgia	ML10, ML22	23 830
Canada	ML22	44 365
Chile	ML21	5 238
Danmark	ML10, ML22	1 248
Estland	ML22	148
Finland	ML22	672
Frankrike	ML4, ML15, ML21, ML22	8 616
Hellas	ML22	48
Indonesia	ML22	240
Island	ML22	76
Italia	ML5, ML22	808
Jordan	ML10	86
Latvia	ML22	300
Litauen	ML15, ML22	4 745
NATO	ML22	2 205
Nederland	ML22	2 183
New Zealand	ML22	99
Polen	ML3, ML15, ML22	704
Portugal	ML22	556
Spania	ML15, ML22	166
Storbritannia	ML15, ML22	250
Sveits	ML22	911
Sverige	ML22	18 973
Tsjekkia	ML22	262
Tyrkia	ML9, ML22	1 289
Tyskland	ML4, ML21, ML22	9 616
USA	ML4, ML21, ML22	57 006
Østerrike	ML15	86
		193 396

9.8 Reparasjoner for utenlandske oppdragsgivere

Tabell 9.5 viser reparasjoner knyttet til liste I som norske bedrifter har utført for utenlandske oppdragsgivere i 2017.

Tabell 9.5 Reparasjoner foretatt i Norge for utenlandske oppdragsgivere knyttet til liste I

Land		Sum i 1000 NOK
Australia	ML15	849
Belgia	ML10, ML11	5 981
Canada	ML5	22
Chile	ML5	174
Danmark	ML10, ML11, ML15	575
De forente arabiske emirater	ML15	208
Finland	ML5, ML15	2 429
Frankrike	ML1, ML5, ML15	3 708
Irland	ML5	88
Island	ML11	329
Italia	ML5, ML15	135
Jordan	ML11	799
Kroatia	ML5	471
Kuwait	ML5	59
Latvia	ML1	10
Litauen	ML11	14
Luxembourg	ML5, ML10, ML11	1 299
NATO	ML11	247
Nederland	ML5, ML10	594
Polen	ML10, ML11, ML15	123
Portugal	ML11	114
Slovenia	ML11	91
Spania	ML15	2
Storbritannia	ML1, ML10, ML15, ML18	4 902
Sveits	ML5, ML11	2 220
Sverige	ML1, ML2, ML5, ML6, ML11, ML15	9 551
Tsjekkia	ML5, ML11	283
Tyrkia	ML10	285
Tyskland	ML1, ML2, ML10, ML11, ML15	929
USA	ML1, ML2, ML4, ML5, ML11	32 756
		69 247

9.9 Eksport av håndvåpen

Tabell 9.6 gir en oversikt over eksport av håndvåpen fra Norge i 2017. Utførselen består i hovedsak av konkurranse- og jaktvåpen, samt historiske våpen.

Tabell 9.6 Eksport av håndvåpen

Land	Antall
Danmark	14
Malta	1
Sverige	21
Tyskland	47
USA	38
Østerrike	9
Totalt	130

9.10 Forsvarets utførsler av eget materiell

Oversikten i tabell 9.7 viser Forsvarets utførsler av eget materiell i 2017.

Materiell som har betydning for personellsikkerhet eller rikets sikkerhet er i henhold til § 6.1 i Offentlighetslova, er ikke inkludert i oversikten. Personlig bekledning og utrustning er således ikke tatt med i tabellen.

Tabell 9.7 Forsvarets utførsel av eget materiell

Mottakerland	Listenr/punkt ¹	Kommentar
Afghanistan	1a, 3a, 6a, 10a, 11a, 13d	ETTERFORSYNING
Belize	1a, 3a, 11a, 13d	ETTERFORSYNING
Bosnia-Hercegovina	11a, 13d	EGNE
Belgia	1a, 9a, 10a	REPARASJON
Belgia	10a, 11a	RETUR
Belgia	11a	ETTERFORSYNING
Canada	10a, 11a,	ETTERFORSYNING
Canada	10a	REPARASJON
Danmark	4a, 6a, 10a, 11a, 11b	REPARASJON
Danmark	10a	RETUR
Danmark	1a, 3a	ETTERFORSYNING
Estland	9a	ETTERFORSYNING
Finland	6a, 10a	RETUR
Finland	1a, 3a, 6a, 11a	ETTERFORSYNING
Finland	6a	REPARASJON
Frankrike	9a, 10a, 11a	REPARASJON
Frankrike	5b, 9a, 10a, 11a	RETUR
Frankrike	11a	ETTERFORSYNING
Irak	1a, 3a, 6a, 11a, 13d, 17j, 17l	ETTERFORSYNING
Irak	1a, 3a, 11a, 13d, 17j, 17l	ETTERFORSYNING
Israel	1a, 3a, 13d	ETTERFORSYNING
Israel	11a, 13d, 17a1	REPARASJON
Island	6a, 10a, 11a, 13d, 17j	ETTERFORSYNING
Italia	10a, 13d	ETTERFORSYNING
Italia	6a, 9a, 11a, 11b	REPARASJON
Jordan	1a, 3a, 6a, 10a, 11a, 17l	ETTERFORSYNING
Kuwait	1a, 3a, 6a, 11a, 17l	ETTERFORSYNING
Litauen	1a, 3a, 11a, 13d, 17a1	ETTERFORSYNING
Luxemburg	10a, 11a, 11b,	REPARASJON
Latvia	1a, 3a, 6a, 6b1, 10h, 11a, 11b, 13d, 17a1	ETTERFORSYNING
Mali	1a, 3a, 13d, 17j, 17l	ETTERFORSYNING
Nederland	1a, 3a, 10a, 13d	ETTERFORSYNING
Nederland	4a, 10a, 11a	REPARASJON
Nederland	10a, 11a	RETUR
Polen	10a, 11a, 17a1	ETTERFORSYNING

Tabell 9.7 Forsvarets utførsel av eget materiell

Mottakerland	Listenr/punkt ¹	Kommentar
Portugal	3a, 10a	REPARASJON
Spania	9a	ETTERFORSYNING
Spania	9a	REPARASJON
Storbritannia	6a	RETUR
Storbritannia	6a, 10a, 10h, 11a	REPARASJON
Storbritannia	1a, 3a, 9a, 10a, 11a, 11b, 13d, 17j	ETTERFORSYNING
Sveits	10a, 11a	REPARASJON
Sverige	3a, 6a, 10a, 11a	REPARASJON
Sverige	1a, 3a, 6a, 11a	ETTERFORSYNING
Sør-Sudan	1a, 3a, 11a, 17l	ETTERFORSYNING
Tyskland	6a, 9a, 11a, 17a1	RETUR
Tyskland	1a, 3a, 6a, 6b1, 10a, 11a	ETTERFORSYNING
Tyskland	1a, 5b, 9a, 10a, 11a, 11b, 17m	REPARASJON
USA	1a, 10a, 11a, 11b	REPARASJON
USA	10a, 11a, 15b	RETUR
USA	1a, 4a, 9a, 10a, 11a, 13d	ETTERFORSYNING
Østerrike	1a	REPARASJON

¹ Se vedlegg 1.

Materiell som har betydning for personellsikkerhet, eller rikets sikkerhet er i henhold til § 6.1 i Offentleglova ikke inkludert i rapporten. Personlig bekledning og utrustning er således heller ikke tatt inn i denne rapporten.

9.11 Avslag på søknader om eksport av forsvarsmateriell i 2017

Avslag på en søknad om eksportlisens, eller beskjed om at lisens ikke kan påregnes innvilget, innebærer ikke et generelt forbud mot eksport av forsvarsmateriell til det aktuelle landet. Med unntak av gjennomføring av bindende embargovedtak fattet av FNs sikkerhetsråd eller andre tiltaksregimer som Norge har sluttet seg til, opererer ikke det norske eksportkontrollsystemet med lister over land som er forhåndsgodkjent eller ikke som mottakere av forsvarsmateriell fra Norge. Retningslinjene gir utelukkende en definisjon av fire landgrupper. Alle søknader om utførselslisens er gjenstand for individuell behandling, hvor også varenes beskaffenhet blir tatt i betraktning.

I 2017 ble det gitt 25 avslag på konkrete søknader og henvendelser om eksport av forsvarsmateriell og flerbruksvarer for militær bruk til følgende land:

Bahrain, Bangladesh, Colombia, Costa Rica, Den Dominikanske republikk, Egypt, Guatemala,

Irak, Israel, Myanmar, Nigeria, Pakistan, Paraguay, Russland, Saudi-Arabia, Taiwan, Tunisia og Ukraina.

Avslagene ble begrunnet i Stortingets vedtak av 11. mars 1959, samt kriterie 2, 3, 4, 6 og 7 i retningslinjenes konsoliderte liste. I tillegg ble det i en sak utløst lisensplikt for ikke-listet vare jf. eksportkontrollforskriftens generalklausul («catch all»), og lisens ble avslått.

9.12 Overføring av produksjonsrettigheter og formidling

Tillatelser til overføring av produksjonsrettigheter gjelder norske bedrifters deltakelse i internasjonalt samarbeid om utvikling og fremstilling av forsvarsmateriell, samt formidling av forsvarsmateriell mellom to tredjeland, var i 2017 ca. 173 millioner. I 2016 beløp disse tillatelsene seg til om lag 190 millioner kroner.

9.13 Eksport av flerbruksvarer til militær sluttbruk

Tabell 9.8 viser eksport av flerbruksvarer omfattet av liste II til militær sluttbruk i 2017.

Tabell 9.8 Eksport av flerbruksvarer til militær sluttbruk

Land	Produkt	Verdi i 1000 NOK
Algerie	Kommunikasjonsutstyr	305 004
Brasil	Sensorer	7 687
De forente arabiske emiratene	Kommunikasjonsutstyr	9 533
Egypt	Kommunikasjonsutstyr	33
Frankrike	Sensorer	2 084
India	Kommunikasjonsutstyr, sensorer	488
Kuwait	Kommunikasjonsutstyr	66 310
Malaysia	Kommunikasjonsutstyr	8 301
Oman	Sensorer	1 162
Peru	Sensorer, undervannsfarkost	15 050
Saudi-Arabia	Kommunikasjonsutstyr	3 439
Sverige	Sensorer	1 897
Thailand	Kommunikasjonsutstyr	5 750
Tyskland	Kommunikasjonsutstyr, sensorer	308
USA	Kommunikasjonsutstyr, sensorer	17 487
Vietnam	Sensorer	9 439
	Total	453 972

9.14 Eksport av beskyttelsesutstyr for bruk i humanitær minerydding

Tabell 9.9 fremstiller eksport av beskyttelsesutstyr for bruk i humanitær minerydding i 2017.

Tabell 9.9 Eksport av beskyttelsesutstyr for bruk i humanitær minerydding

Mottaker	Bruk
Cyprus Ministry of Defence	Kypros
DAN Church Aid	Libanon, Libya
Danish Demining Group	Sør-Sudan, Ukraina
Danish Refugee Council/Danish Demining Group	Irak
Norwegian Peoples Aid	Albania, Algerie, Colombia, Libanon, Kosovo, Somalia
OSCE	Tajikistan
Tajikistan National Mine Action Center	Tajikistan
Vietnam National Mine Action Center (VNMAC)	Vietnam

9.15 Bedrifter som har rapportert om eksport i 2017

Oversikten reflekterer bedriftene som har eksportert på grunnlag av innvilgede lisenser i 2017. Totalt 91 bedrifter rapporterte om eksport av forsvarsmateriell i 2017.

- Aerospace Industrial Maintenance Norway AS
- Alupro-N AS
- Andøya Test Center AS
- AS Delprodukt
- A-tec AS
- Benestad Solutions AS
- Berget AS
- Bristow Norway AS
- Børselars AS
- Capsicum Norway AS
- Chemring Nobel AS
- Comrod AS
- Crystal Screen AS
- Dacon AS
- Dahls Historiske Våpen
- DSG Technology AS
- Eblanks AS
- Equipnor AS
- Erik Jostad
- Flir Unmanned Aerial Systems AS
- Forsvaret
- Forsvarets Forskningsinstitutt
- Forsvarsmateriell
- Frec Technology AS
- Freyr Devik AS
- Galleon Embedded Computing AS
- GKN Aerospace Norway AS
- Goldfish Boat AS
- GRS Riflestocks AS
- Hadelandprodukter AS
- Hanevik Våpen
- Hansen Protection AS
- Hausken Lyddemper AS
- Heli-One (Norway) AS
- Honeywell Hearing Technologies AS
- HTS Maskinteknikk AS
- Hurtigruten Svalbard AS
- IKM Haaland AS
- IKM Instrutek AS
- Impetus Advanced Finite Element Analyses AS
- Ing. Ragnar Hansen AS
- Intersport Bogstadveien AS
- Iveco Norge AS
- Jakt & Friluft AS
- Jaktdepotet AS
- Jens S. Transmisjoner AS
- Keytouch Technology AS
- Kitron AS
- KKC AS
- Kongsberg Defence & Aerospace AS
- Kongsberg Maritime AS
- Krico Norway AS
- Leonardo MW Limited Norway Branch
- Lilltech AS

- Lockheed Martin Gl. Inc Norsk avd. utl. Enhet
- Magne Landrø AS
- Maritime Partner AS
- Metronor AS
- Nammo Bakelittfabrikken AS
- Nammo Raufoss AS
- Norautron AS
- Norma AS
- Norwegian Special Mission AS
- Olav Teigen maskinforretning
- Oslo Skytesenter AS
- Pedersens Vaabenlager As
- Politiets Fellestjenester
- Pratt & Whitney Military Norway AS
- Radionor Communications AS
- Rheinmetall Norway AS
- Rigg AS
- ROFI AS
- Rohde & Schwarz Norge AS
- Ruff AS
- Safety & Security Service AS
- Scanmatic AS
- Schou AS
- Siemens AS
- Steertec Raufoss AS
- Steinert Sensing Systems AS
- Swenor Import AS
- Saab Technologies Norway AS
- Teknisk Produksjon AS
- Thales Norway AS
- Tinex AS
- Trigger Outdoors AS
- Tronrud Engineering
- Umoe Mandal AS
- Vertebrae AS
- Villmarksbutikken AS
- Vaabenhuset Nygård AS
- Våpenloftet AS
- Våpensmia AS
- Wartsila Valmarine AS

Utenriksdepartementet

t i l r å r :

Tilråding fra Utenriksdepartementet 22. juni 2018 om eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2017, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid, blir sendt Stortinget.

Vedlegg 1**Vareliste I – Forsvarsrelaterte varer**

Om vareliste I – forsvarsrelaterte varer. Dette er en indikativ liste, og listen i sin helhet finnes på www.eksportkontroll.no.

ML1	Glattborete våpen med kaliber mindre enn 20 mm, automatiske våpen med kaliber 12,7 mm eller mindre samt tilhørende komponenter	ML9	Krigsskip, marint utstyr og andre overflatefartøy
ML2	Glattborete våpen med kaliber 20 mm eller større, andre våpen med kaliber større enn 12,7 mm samt tilhørende komponenter	ML10	Luftfartøy, ubemannede flyvende farkost (UAV), flymotorer og utstyr til fly samt komponenter
ML3	Ammunisjon og tennmekanismer	ML11	Elektronisk utstyr som ikke er spesifisert i andre ML-kategorier
ML4	Bomber, torpedoer, raketter, missiler og eksplosive midler samt tilhørende komponenter	ML12	Våpensystemer med kinetisk energi
ML5	Ildledningsutstyr og tilhørende varslingsystemer og komponenter	ML13	Ballistisk beskyttelse eller beskyttelsesutstyr og komponenter
ML6	Kjøretøy og komponenter	ML14	Militært treningsutstyr, simulatorer for våpenbruk og komponenter
ML7	Kjemisk eller biologisk giftige midler, radioaktive materialer samt utstyr og utgangsstoffer.	ML15	Billed-/videoutstyr og deres motmidler og komponenter
ML8	Energetiske materialer samt utgangsstoffer.	ML16	Halvfabrikata komponenter for utstyr i andre ML-kategorier
		ML17	Diverse utstyr og materialer
		ML18	Produksjonsutstyr og komponenter
		ML19	Energivåpen
		ML20	Superledende utstyr
		ML21	Programvare
		ML22	Teknologi

Vedlegg 2**Lov om kontroll med eksport av strategiske varer, tjenester og teknologi m.v. [eksportkontrollen]**

Dato	LOV-1987-12-18-93
Departement	Utenriksdepartementet
Sist endret	LOV-2016-05-27-14 fra 01.01.2017
Ikrafttredelse	18.12.1987
Korttittel	Eksportkontrollen – ekspktrl

Lov om kontroll med eksport av strategiske varer, tjenester og teknologi m.v.

Lovens tittel endret ved lov 22 juni 1990 nr. 35.

§ 1. Kongen kan bestemme at varer og teknologi som kan være av betydning for andre lands utvikling, produksjon eller anvendelse av produkter til militært bruk eller som direkte kan tjene til å utvikle et lands militære evne, samt varer og teknologi som kan benyttes til å utøve terrorhandlinger, jf. straffeloven § 131, ikke må utføres fra norsk tollområde uten særskilt tillatelse. Det kan også settes forbud mot at det uten særskilt tillatelse ytes tjenester som nevnt i første punktum. Det kan settes vilkår for tillatelsene.

Kongen kan likeså sette forbud mot at personer som har bopel eller oppholdssted i Norge og norske selskaper, stiftelser og sammenslutninger uten særskilt tillatelse driver handel med, formidler eller på annen måte bistår ved salg av våpen og militært materiell fra et fremmed land til et annet. Tilsvarende gjelder for strategiske varer og teknologi som er nærmere angitt i forskrift.

Kongen gir nærmere forskrifter til utfylling og gjennomføring av loven.

⁰ Endret ved lover 22 juni 1990 nr. 35, 17 juni 2005 nr. 56 (ikr. 1 juli 2005 iflg. res. 17 juni 2005 nr. 632), 19 juni 2015 nr. 65 (ikr. 1 okt 2015).

§ 2. Enhver plikter å gi departementet den bistand og de opplysninger som kreves for å kontrollere at bestemmelsene i loven eller i forskriftene gitt i medhold av den blir fulgt.

Til dette formål kan departementet foreta inspeksjon og kreve innsyn i registrerte regnskapsopplysninger, regnskapsmateriale, forret-

ningspapirer og andre dokumenter som kan ha betydning. Departementet kan foreta kontrollen selv eller la oppnevnte sakkyndige gjøre det. I forbindelse med kontrollen skal departementet få tilgang til kontor- og bedriftslokaler og nødvendig hjelp og rettledning. Klage etter forvaltningslovens §§ 14 og 15 har ikke oppsettende virkning med mindre underinstansen eller klageinstansen fastsetter det.

Pliktene etter første og annet ledd gjelder uten hinder av lovbestemt taushetsplikt.

Med de unntak som følger av bestemmelsene foran, har enhver taushetsplikt om det de får kunnskap om etter denne lov. Taushetsplikten er likevel ikke til hinder for

1. at opplysningen brukes for å oppnå det formålet de er gitt eller innhentet for, bl.a. kan de brukes i forbindelse med saksforberedelse, avgjørelse, gjennomføring av avgjørelsen, oppfølging og kontroll,
2. at opplysningene er tilgjengelige for andre tjenestemenn innen organet eller etaten i den utstrekning som trengs for en hensiktsmessig arbeids- og arkivordning, bl.a. til bruk av veiledning i andre saker,
3. at forvaltningsorganet gir andre forvaltningsorganer opplysninger om et foretaks forbindelse med organet og om avgjørelser som er truffet når det er nødvendig for å fremme avgiverorganets oppgaver etter denne lov,
4. at forvaltningsorganet anmelder eller gir opplysninger om lovbrudd til påtalemyndigheten eller vedkommende kontrollmyndighet, når det finnes ønskelig av allmenne omsyn eller forfølgning av lovbruddet har naturlig sammenheng med avgiverorganets oppgaver,

5. at forvaltningsorganet gir et annet forvaltningsorgan opplysninger (samordning) som forutsatt i lov om Oppgaveregisteret.

Departementet kan videre bestemme at offentlige organer som har med fastsettingen av formues- og inntektsskatt og kontrollen med merverdiavgiften å gjøre, skal få adgang til å gjøre seg kjent med de opplysninger som er gitt etter denne lov.

Forvaltningslovens §§ 13 til 13 e gjelder ikke.

Endret ved lover 6 juni 1997 nr. 35 (ikr. 1 nov 1997), 17 juli 1998 nr. 56 (ikr. 1 jan 1999), 27 mai 2016 nr. 14 (ikr. 1 jan 2017 iflg. res. 27 mai 2016 nr. 531).

§ 3. Departementet kan kreve beslag i regnskapsmateriale m.v. som nevnt i § 2 annet ledd. Er det grunn til å tro at det finnes slikt materiale, og gir forholdene ellers grunn til det, kan departementet kreve ransaking av kontorlokale og alle andre steder som ikke er privat hjem.

Krav om ransaking eller beslag skal rettes til politiet. Om den videre behandling av kravet gjelder reglene i straffeprosessloven så langt de passer. Den kravet rettes mot skal ha partsrettigheter etter straffeprosessloven og i den grad det er nødvendig for virksomheten, tilgang til det beslaglagte. Han blir likevel ikke av den grunn å regne som siktet for en straffbar handling. Straffeprosesslovens § 204 gjelder tilsvarende. Retten avgjør uten hensyn til § 212 første ledd i straffeprosessloven hvilke dokumenter mm. som retten skal se igjennom.

Endret ved lov 17 juli 1998 nr. 56 (ikr. 1 jan 1999).

§ 4. Når departementet krever ransaking eller beslag for å få opplysninger om et forhold som vedkommende er siktet eller tiltalt for, skal kravet behandles i særskilt sak etter reglene i § 3 annet ledd. Det samme gjelder når departementet krever å få se dokumenter mm. som ligger hos retten eller påtalemyndigheten uten at det er avgjort om de kan brukes i straffesaken. Hvis retten godtar kravet fra departementet, kan den sette som vilkår at opplysningene ikke skal benyttes i forbindelse med etterforskningen i straffesaken før det er endelig avgjort om påtalemyndigheten kan benytte dem i denne saken. Får påtalemyndigheten ikke medhold i sitt krav, kan departementet ikke gi opplysningene eller dokumentene videre til påtalemyndigheten med mindre det er lovlig etter de regler som ellers gjelder deres taushetsplikt ved straffbare handlinger.

§ 5. Dersom forholdet ikke rammes av strengere straffebud, straffes med bøter eller med fengsel inntil fem år eller med begge deler den som:

1. utfører varer, teknologi eller tjenester i strid med denne lov eller forskrift som er gitt i medhold av den, eller
2. overtrer noe vilkår som er satt i medhold av denne lov, eller
3. muntlig eller skriftlig gir uriktige opplysninger om forhold som er av betydning for adgangen til å utføre varer, teknologi eller tjenester når det skjer
 - a. i erklæring avgitt til bruk for offentlig myndighet eller noen som handler på vegne av offentlig myndighet, i anledning av utførsel eller søknad om tillatelse til utførsel,
 - b. i erklæring som skal sette en annen i stand til å gi slik erklæring som er nevnt under punkt a, eller
4. på annen måte overtrer bestemmelser som er gitt i eller i medhold av denne lov.

Uaktsom overtredelse som nevnt i første ledd, straffes med bøter eller fengsel inntil to år.

Endret ved lov 19 juni 2015 nr. 65 (ikr. 1 okt 2015).

§ 6. (Opphevet ved lov 20 juli 1991 nr. 66.)

§ 7. Departementet kan pålegge et foretak eller en person som ikke oppfyller sin opplysningsplikt etter § 2 en daglig, løpende mulkt, inntil opplysningsplikten er oppfylt.

Tvangsmulkens størrelse fastsettes under hensyn til hvor viktig det er at pålegget blir gjennomført.

Pålegg om mulkt er tvangsgrunnlag for utlegg.

Kongen gir nærmere forskrifter om fastsettelse, beregning og ettergivelse av tvangsmulkt.

Endret ved lov 26 juni 1992 nr. 86.

§ 8. Loven trer i kraft straks. Forskrifter om kontroll av strategisk eksport gitt i medhold av Mellombels lov av 13. desember 1946 nr. 30 om utførsleforbud gjelder inntil videre.

Loven kommer ikke til anvendelse på tillatelser som er gitt før loven trer i kraft. Tjenesteytinger og meddelelse av teknologi mv. etter lovens ikrafttreden krever likevel tillatelse etter denne lov selv om de knytter seg til tidligere gitte tillatelser.

Vedlegg 3**Forskrift om eksport av forsvarsmateriell, flerbruksvarer, teknologi og tjenester [eksportkontrollforskriften]**

Dato	FOR-2013-06-19-718
Departement	Utenriksdepartementet
Publisert	I 2013 hefte 9
Ikrafttredelse	19.06.2013
Sist endret	FOR-2018-01-26-136
Endrer	FOR-1989-01-10-51
Gjelder for	Norge
Hjemmel	LOV-1987-12-18-93-§1, FOR-1987-12-18-967
Kunngjort	25.06.2013 kl. 15.30
Rettet	24.09.2013 (EØS-henvisninger og § 2)
Korttittel	Forskrift om eksport av forsvarsmateriell mv.

Kapitteloversikt:

- Kap. 1. Innledende bestemmelser (§§ 1-2)
- Kap. 2. Lisens (§§ 3-8)
- Kap. 3. Eksport av forsvarsrelaterte varer til mottakere i EØS (§§ 9-12)
- Kap. 4. Sertifisering av norske foretak som mottakere i EØS (§§ 13-15)
- Kap. 5. Registrering, rapportering og oppfølging (§§ 16-21)
- Kap. 6. Generelle bestemmelser (§§ 22-27)
- Kap. 7. Sluttbestemmelser (§28)
- Vedlegg I Liste I – forsvarsrelaterte varer (2017 v.2)
- Vedlegg II Liste II – flerbruksvarer (2017)

Hjemmel: Fastsatt av Utenriksdepartementet 19. juni 2013 med hjemmel i lov 18. desember 1987 nr. 93 om kontroll med eksport av strategiske varer, tjenester og teknologi m.v. § 1, jf. delegeringsvedtak 18. desember 1987 nr. 967. EØS-henvisninger: EØS-avtalen vedlegg II kap. XIX nr. 3q (direktiv 2009/43/EF). Endringer: Endret ved forskrifter 30 juni 2014 nr. 898, 9 sep 2014 nr. 1163, 13 feb 2015 nr. 124, 12 jan 2016 nr. 32, 21 des 2016 nr. 1831, 6

juni 2017 nr. 740, 26 jan 2018 nr. 136. Rettelser: 24.09.2013 (EØS-henvisninger og § 2).

Kap. 1. Innledende bestemmelser*§ 1. Hva forskriften omfatter*

Forskriften gjelder eksport av nærmere angitte varer, teknologi, herunder immaterielle ytelser, tekniske datapakker eller produksjonsrettigheter for varer, samt visse tjenester.

Særlige bestemmelser gjelder for eksport av angitte ytelser fra en leverandør i en EØS-stat til en mottaker i en annen EØS-stat når det uttrykkelig fremgår av denne forskrift.

§ 2. Definisjoner

(1) Med *forsvarsrelaterte varer* menes de produkter som til enhver tid er oppført på liste I som utgjør vedlegg I til denne forskrift.

(2) Med *flerbruksvarer* menes de produkter som til enhver tid er oppført på liste II som utgjør vedlegg II til denne forskrift.

(3) Med *eksport* menes enhver utførsel fra norsk tollområde av varer, tjenester og teknologi som omfattes av denne forskrift.

(4) Med *overføring* menes eksport av forsvarsrelaterte varer fra en leverandør eller tollager i en EØS-stat til en mottaker i en annen EØS-stat.

(5) Med *leverandør* menes enhver juridisk eller fysisk person som er rettslig ansvarlig for eksport av ytelser etter denne forskrift.

(6) Med *mottaker* menes enhver juridisk eller fysisk person som er rettslig ansvarlig for mottak av ytelser etter denne forskrift.

(7) Med *lisens* menes tillatelse fra Utenriksdepartementet til å eksportere nærmere angitte ytelser til en juridisk eller fysisk person.

(8) Med *overføringslisens* menes tillatelse fra nasjonale myndigheter i en EØS-stat, som gir leverandøren rett til å overføre forsvarsrelaterte varer til en mottaker i annen EØS-stat.

(9) Med *transitt* menes transport av varer over norsk tollområde uten omlasting, når avsender og mottaker befinner seg utenfor norsk tollområde.

Kap. 2. Lisens

§ 3. Lisensplikt

Eksport av visse varer, nærmere angitt teknologi, herunder immaterielle ytelser, tekniske datapakker eller produksjonsrettigheter for varer eller visse tjenester krever lisens fra Utenriksdepartementet om ikke annet følger av denne forskrift. Departementet avgjør i tvilstilfeller om en ytelse er lisenspliktig eller ikke. Lisensplikten gjelder også ved eksport av varer fra tollager.

§ 4. Lisensplikt etter varelistene

Eksport av varer og teknologi oppført på liste I og liste II som utgjør vedlegg til denne forskrift, krever lisens fra Utenriksdepartementet. Lisensplikten knyttet til liste I gjelder også for materiell som har vært særlig konstruert eller modifisert for militært formål, uavhengig av nåværende tilstand.

⁰ Endret ved forskrift 9 sep 2014 nr. 1163.

§ 5. Lisensplikt for tjenester

Tjenester knyttet til varer og teknologi oppført på liste I og II samt tjenester for øvrig som kan tjene til å utvikle et lands militære evne, som ytes i utlandet eller her i landet for bruk i utlandet, krever lisens fra Utenriksdepartementet.

§ 6. Lisensplikt for handel og formidling

Handel, formidling eller annen bistand ved salg av varer og teknologi som omfattes av liste I fra et fremmed land til et annet, krever lisens fra Uten-

riksdepartementet. Tilsvarende gjelder ved formidling av varer oppført i liste II samt tilhørende teknologi og tjenesteytelse der det er kjent eller grunn til å forstå at varen, teknologien eller tjenesten er eller kan være ment, helt eller delvis, for bruk i forbindelse med utvikling, produksjon, håndtering, drift, vedlikehold, lagring, deteksjon, identifikasjon eller spredning av kjemiske, biologiske eller kjernefysiske våpen eller andre kjernefysiske sprenglegemer, og i forbindelse med utvikling, produksjon, vedlikehold eller lagring av missiler som kan levere slike våpen.

§ 7. Lisensplikt for øvrige varer, teknologi og tjenester

I tillegg til liste I og II er eksport av følgende varer, teknologi og tjenester lisenspliktige:

- enhver vare, teknologi og tjenesteytelse der eksportøren er kjent med eller har grunn til å forstå at varen, teknologien eller tjenesten er eller kan være ment, helt eller delvis, for bruk i forbindelse med utvikling, produksjon, håndtering, drift, vedlikehold, lagring, deteksjon, identifikasjon eller spredning av kjemiske, biologiske eller kjernefysiske våpen eller andre kjernefysiske sprenglementer. Tilsvarende regler gjelder for eksport av enhver vare, teknologi eller tjeneste som kan benyttes til utvikling, produksjon, vedlikehold eller lagring av missiler som kan levere slike våpen,
- enhver vare, teknologi eller tjeneste til militær bruk til områder som er underlagt våpenembargo vedtatt av FNs sikkerhetsråd med hjemmel i FN-paktens kapittel VII eller andre tiltaksregimer Norge har sluttet seg til,
- enhver vare, teknologi og tjeneste til militær bruk til områder hvor det er krig, krig truer eller til land hvor det er borgerkrig.
- enhver vare, teknologi og tjeneste som direkte kan tjene til å utvikle en stats militære evne på en måte som ikke er forenlig med vesentlige norske sikkerhets- og forsvarsinteresser.

§ 8. Unntak fra lisensplikt

Lisensplikten i § 3, jf. § 4 – § 7, gjelder ikke for:

- varer oppført på Liste II i utenlandsk eie og som returneres til utlandet etter å ha vært midlertidig innført til Norge i forbindelse med utstilling og demonstrasjon,
- redningsutstyr og oljevernustyr som utføres i forbindelse med hjelpeaksjoner,
- skytevåpen, våpendeler og ammunisjon som utføres i henhold til våpenloven, jf. forskrift 25.

- juni 2009 nr. 904 om skytevåpen, våpendeler og ammunisjon, femte del,
- d) varer som utføres til den europeiske romorganisasjonen ESA, eller en representant for denne, og som er strengt nødvendig for organisasjonens offisielle virksomhet. Unntaket gjelder bare for leveranser til ESAs medlemsland,
 - e) varer oppført på liste II som utelukkende er i transit gjennom norsk tollområde, når avsender og mottaker befinner seg utenfor norsk tollområde. Det samme gjelder varer oppført på liste I dersom både avsender og mottaker befinner seg innenfor EØS,
 - f) varer, teknologi og tjenester til bruk på norsk kontinentalsokkel,
 - g) varer, teknologi og tjenester til bruk om bord på norskeide skip under norsk flagg og norskeide luftfartøyer, i utenriksfart,
 - h) eksport fra norsk forsvarsmyndighet, forutsatt at eiendomsretten til varen ikke overføres og varen skal benyttes av norske styrker i utlandet. Unntaket gjelder også for varer som norsk forsvarsmyndighet sender ut for reparasjon, vedlikehold, oppdatering eller lignende, med retur til Norge. I henhold til disse unntaksbestemmelsene skal forsvarsmyndigheten hvert år, innen 15. februar, sende rapport til Utenriksdepartementet om all utførsel som nevnt ovenfor foretatt i løpet av det foregående kalenderår,
 - i) forsvarsmateriell som eies av et NATO-lands eller et EØS-stats forsvarsmyndighet, og som returneres til utlandet etter å ha vært midlertidig innført til Norge i forbindelse med øvelse eller trening.

⁰ Endret ved forskrift 30 juni 2014 nr. 898.

Kap 3. Eksport av forsvarsrelaterte varer til mottakere i EØS

§ 9. Overføringslisens

Overføring av forsvarsrelaterte varer til mottakere i EØS kan kun skje på grunnlag av en generell overføringslisens, en global overføringslisens eller en individuell overføringslisens utferdiget av Utenriksdepartementet. Reglene om overføringslisenser gjelder kun forsvarsrelaterte varer oppført på liste I som utgjør vedlegg til denne forskrift.

§ 10. Generell overføringslisens

Generelle overføringslisenser for forsvarsrelaterte varer kunngjøres av Utenriksdepartementet.

Lisensene kan benyttes av leverandører i Norge etter forutgående registrering hos Utenriksdepartementet. Generelle overføringslisenser gjelder bestemte varekategorier, til en kategori eller kategorier av mottakere i EØS og det kan settes særlige vilkår for lisensene.

Generelle overføringslisenser skal kunngjøres dersom:

- a) mottakeren inngår i en EØS-stats væpnede styrker eller en offentlig oppdragsgiver på forsvarsområdet som foretar innkjøp som utelukkende skal brukes av en EØS-stats væpnede styrker,
- b) mottakeren er et foretak som er sertifisert i samsvar med § 13,
- c) overføringen gjøres med sikte på demonstrasjon, evaluering eller utstilling,
- d) overføringen gjøres med sikte på vedlikehold eller reparasjon, dersom mottakeren er den opprinnelige leverandøren av de forsvarsrelaterte varene.

⁰ Endret ved forskrift 30 juni 2014 nr. 898.

§ 11. Global overføringslisens

Ved overføring av forsvarsrelaterte varer som ikke omfattes av en generell overføringslisens, kan Utenriksdepartementet, etter skriftlig søknad fra leverandør i Norge, utferdige en global overføringslisens. Lisensene gis for en periode på tre år med mulighet for forlengelse. Globale overføringslisenser gjelder bestemte forsvarsrelaterte varer eller kategorier av varer til mottakere eller kategori av mottakere i en eller flere EØS-stater. Det kan settes særlige vilkår for lisensene.

§ 12. Individuell overføringslisens

Ved overføring av forsvarsrelaterte varer som ikke omfattes av en generell overføringslisens og en global overføringslisens ikke kan innvilges, kan Utenriksdepartementet, etter skriftlig søknad fra leverandør i Norge, utferdige en individuell overføringslisens. Lisensen gjelder en spesifisert mengde forsvarsrelaterte varer til en mottaker i en EØS-stat i en eller flere sendinger.

En individuell overføringslisens skal benyttes dersom:

- a) søknaden om overføringslisens er begrenset til en overføring,
- b) det er nødvendig for å beskytte Norges grunnleggende sikkerhetsinteresser, eller av hensyn til den offentlige orden,
- c) det er nødvendig for å overholde Norges internasjonale forpliktelser, eller

- d) det er tungtveiende grunner til å tro at leverandøren ikke vil være i stand til å oppfylle vilkårene for å få en global overføringslisens.

Kap. 4. Sertifisering av norske foretak som mottakere i EØS

§ 13. Sertifisering av foretak i Norge

Utenriksdepartementet kan, etter skriftlig søknad, sertifisere foretak etablert i Norge for mottak av forsvarsrelaterede varer under generelle overføringslisenser kunngjort av andre EØS-stater.

Utenriksdepartementet skal gjennom sertifiseringsprosessen vurdere det mottakende foretaks pålitelighet, særlig med hensyn til foretakets evne til å overholde eksportbegrensningene for forsvarsrelaterede produkter mottatt i henhold til en generell overføringslisens fra en annen EØS-stat. Ved vurderingen vil det særlig legges vekt på følgende kriterier:

- a) dokumentert erfaring fra forsvarsvirksomhet, der det særlig tas hensyn til foretakets historikk med hensyn til overholdelse av eksportrestriksjoner, eventuelle rettsavgjørelser i denne forbindelse, eventuelle tillatelser til å produsere eller markedsføre forsvarsrelaterede varer, og hvorvidt foretaket har erfarent lederpersonale,
- b) relevant industriell virksomhet i forbindelse med forsvarsrelaterede varer i EØS, særlig evne til system-/delsystemintegrasjon,
- c) særskilt utpeking av en overordnet leder som skal være personlig ansvarlig for overføringer og eksport,
- d) en skriftlig erklæring fra foretaket, undertegnet av den overordnede lederen nevnt i bokstav c), om at foretaket vil iverksette alle nødvendige tiltak for å overholde og håndheve alle særlige vilkår knyttet til sluttbruk og eksport av hver bestanddel eller hver vare det har mottatt,
- e) en skriftlig erklæring fra foretaket, undertegnet av den overordnede lederen nevnt i bokstav c), om at det med behørig aktsomhet, som svar på anmodninger og forespørsler fra Utenriksdepartementet, vil fremskaffe detaljerte opplysninger om sluttbrukere eller sluttbruk av alle eksporterte varer som er overført eller mottatt i henhold til en overføringslisens fra en annen EØS-stat,
- f) en beskrivelse, kontrastert av den overordnede lederen nevnt i bokstav c), av det interne programmet for sikring av samsvar med kravene eller av foretakets ledelsessystem for overføring eller eksport. I den nevnte beskrivelsen skal det gis nærmere opplysninger om

de organisasjonsmessige, menneskelige og tekniske ressursene ledelsen rår over i forbindelse med overføringer og eksport, ansvarskjeden i foretaket, internkontrollrutiner, holdningsskapende tiltak og opplæring av personalet, fysiske og tekniske sikkerhetsordninger, journalføring og sporbarhet av overføringer og eksport.

0 Endret ved forskrift 30 juni 2014 nr. 898.

§ 14. Utstedelse av sertifikat

Utenriksdepartementet utsteder et sertifikat til godkjente mottakende foretak i Norge. Sertifikatet skal inneholde informasjon om utstedende myndighet, foretakets navn og adresse, gyldighetstid samt en erklæring om at foretaket oppfyller kravene til sertifisering. Sertifikatet kan også inneholde vilkår knyttet til innhenting av informasjon som er nødvendig for kontroll av om kriteriene i § 13, 2. ledd er oppfylt samt suspensjon eller tilbakekalling av sertifikatet.

Sertifikatets gyldighetstid fastsettes av Utenriksdepartementet, men kan ikke overstige fem år.

Sertifiserte foretak i Norge vil bli meldt inn til EUs sentrale register og som publiseres på EU-kommisjonens hjemmeside.

§ 15. Kontroll med sertifiserte foretak

Utenriksdepartementet vil minst hvert tredje år kontrollere at mottakende foretak oppfyller kravene for sertifisering, jf. § 13, 2. ledd, samt eventuelle vilkår fastsatt i sertifikatet, jf. § 14. Dersom det sertifiserte foretaket ikke lenger oppfyller kravene vil Utenriksdepartementet pålegge foretaket å iverksette tiltak for å sikre oppfyllelse av samtlige krav og vilkår. Utenriksdepartementet kan også suspendere eller tilbakekalle sertifiseringen.

Kap 5. Registrering, rapportering og oppfølging

§ 16. Registrering

Leverandøren skal føre et detaljert og fullstendig register over eksport av forsvarsrelaterede varer oppført på liste I som utgjør vedlegg til denne forskrift. Registeret skal inneholde dokumenter med følgende opplysninger:

- a) en beskrivelse av varen og dens referanse til liste I,
- b) mengde og verdi,
- c) overføringsdatoer,
- d) leverandørens og mottakerens navn og adresse,

- e) dersom det er kjent eller påkrevet etter § 24, sluttbruken og sluttbrukeren av varen,
- f) dokumentasjon på at opplysninger vedrørende eksportbegrensninger er oversendt mottakeren,
- g) tolldeklarasjon med ekspedisjons- og løpenummer.

§ 17. Rapportering

Leverandøren skal rapportere til Utenriksdepartementet kvartalsvis, på fastsatt skjema, om all eksport og overføring av forsvarsrelaterte varer oppført på liste I.

§ 18. Arkivering

Leverandøren skal oppbevare registre og lisenser i minst ti år fra utløpet av det kalenderåret eksporten fant sted. Utenriksdepartementet kan pålegge leverandøren å fremvise denne dokumentasjonen for kontroll.

§ 19. Informasjon om vilkår

Leverandøren skal informere mottakerne om vilkår for lisensen, herunder begrensninger i forbindelse med sluttbruk eller re-eksport.

§ 20. Oppfølging av eksport

Leverandøren skal påse at forsvarsrelaterte varer, flerbruksvarer, teknologi eller tjenester som overføres eller eksporteres, er i samsvar med innvilget lisens, går til fastsatt bestemmelsessted, ikke fra-viker godkjent beskrivelse eller kvantum angitt i lisensen, samt at eksporten skjer innen den gyldighetstid og på de særlige vilkår som er fastsatt i lisensen.

§ 21. Kontroll ved eksport

Leverandøren skal ved eksport av lisenspliktige varer og teknologi legge frem gyldig lisens for tollmyndigheten senest ved fremleggelse av tolldeklarasjon.

Kap 6. Generelle bestemmelser

§ 22. Lisenssøknad

Lisenssøknad skal fremmes skriftlig og på fastsatt skjema undertegnet av den som har fullmakt til å handle på leverandørens vegne. For overføringslisenser gjelder også særskilte regler i kap. 3.

Leverandøren skal legge frem alle opplysninger og dokumentasjon som Utenriksdepartementet finner nødvendig for behandling av søknaden.

At bindende avtaler er inngått eller at betaling er mottatt vil ikke kunne legges til grunn for innvilgelse av tillatelse til utførsel. Ved avtaler om eksport av lisenspliktige varer bør det alltid tas forbehold om at søknad om lisens innvilges.

0 Endret ved forskrift 6 juni 2017 nr. 740.

§ 23. Vilkår for innvilgelse av lisens

Utenriksdepartementet kan sette vilkår i tråd med formålet til lov 18. desember 1987 nr. 93 for innvilgelse av lisens i medhold av denne forskrift.

§ 24. Sluttbrukererklæring

Utenriksdepartementet kan kreve at leverandøren fremlegger en sluttbrukererklæring.

§ 25. Tilbakekalling av lisens

Lisens gitt i medhold av denne forskrift kan tilbakekalles, suspenderes eller begrenses dersom leverandøren misbruker lisensen eller misligholder vilkårene i denne. Det samme gjelder dersom leverandøren handler i strid med bestemmelser gitt i denne forskrift. Lisens kan også tilbakekalles, suspenderes eller begrenses dersom det fremkommer nye opplysninger eller de politiske eller faktiske forhold i mottakerstaten eller området endres, og dette vesentlig endrer grunnlaget for lisensen. For øvrig gjelder de alminnelige regler om omgjøring av enkeltvedtak.

§ 26. Endring, forlengelse og overdragelse av lisens

Leverandøren må søke Utenriksdepartementet om endring eller forlengelse av innvilgede lisenser samt for å overdra slike til andre.

§ 27. Retur av lisens

Lisenser som ikke er benyttet eller ikke kan benyttes som forutsatt, returneres til Utenriksdepartementet med en redegjørelse for årsaken. Det samme gjelder om en innvilget lisens har gått tapt.

Kap 7. Sluttbestemmelser

§ 28. Ikrafttreden

Forskriften trer i kraft straks. Fra samme tidspunkt oppheves forskrift 10. januar 1989 nr. 51 til

gjennomføring av utførselsreguleringen for strategiske varer, tjenester og teknologi.

Vedlegg I*Liste I – forsvarsrelaterte varer (2017 v.2)*

0 Endret ved forskrifter 30 juni 2014 nr. 898, 13 feb 2015 nr. 124, 21 des 2016 nr. 1831, 6 juni 2017 nr. 740, 26 jan 2018 nr. 136.

Vedlegg II*Liste II – flerbruksvarer (2017)*

0 Endret ved forskrifter 13 feb 2015 nr. 124, 12 jan 2016 nr. 32, 21 des 2016 nr. 1831, 26 jan 2018 nr. 136.

Vedlegg 4

Retningslinjer for Utenriksdepartementets behandling av søknader om eksport av forsvarsmateriell, samt teknologi og tjenester for militære formål av 28. februar 1992

Sist revidert: 5. november 2014

1.1 Anvendelsesområde

Disse retningslinjene gjelder Utenriksdepartementets behandling av søknader om eksport av forsvarsrelaterede varer, materiell som har vært særlig konstruert eller modifisert for militært formål, samt teknologi og tjenester for militære formål, jf. lov av 18. desember 1987 nr. 93 om kontroll med eksport av strategiske varer, tjenester og teknologi m.v. (eksportkontrollloven) og forskrift av 19. juni 2013 nr 718 om eksport av forsvarsmateriell, flerbruksvarer, teknologi og tjenester (eksportkontrollforskriften). Retningslinjene kan også anvendes ved eksport av flerbruksvarer samt tilhørende teknologi og tjenester til militær sluttbruk. Retningslinjene gjelder ikke for leveranser av ubetydelig omfang og som ikke er for militær bruk eller for politibruk.

1.2 Formål

Formålet med retningslinjene er å utdype prosedyrene for og de kriterier som vektlegges ved Utenriksdepartementets behandling av søknader som beskrevet i punkt 1.1.

1.3 Adgang til fravikelse

Departementet kan fravike retningslinjene i enkeltsaker der særlige hensyn gjør seg gjeldene.

2. Overordnede prinsipper og vurderingskriterier

2.1 Grunnlag for vurderingen

Utgangspunktet for vurderingen av søknader som beskrevet i 1.1 er Regjeringens erklæring av 11. mars 1959 og Stortingets vedtak av samme dato sammenholdt med Stortingets enstemmige presisering i 1997, jf. 2.2. Regjeringen anser Stortingets

vedtak som et bindende pålegg, og eksportreguleringen skal sikre at det blir fulgt

EUs felles holdning om våpeneksport (2008/944/CSFP) artikkel 2 og FN-avtalen om handel med konvensjonelle våpen (ATT) av 3. april 2013 artikkel 6 og 7, jf. vedlegg A og B, danner også grunnlag for vurdering av slike søknader.

2.2 Regjeringens erklæring, Stortingets vedtak og Stortingets presisering

a) Regjeringens erklæring av 1959

Det skal ved avgjørelsen legges vekt på de utenriks- og innenrikspolitiske vurderinger, og hovedsynspunktet bør være at Norge ikke vil tillate salg av våpen og ammunisjon til områder hvor det er krig eller krig truer, eller til land hvor det er borgerkrig.

b) Stortingets vedtak av 1959

Stortinget tar til etterretning den erklæring Statsministeren på vegne av Regjeringen har lagt frem. Stortinget vil sterkt understreke at eksport av våpen og ammunisjon fra Norge bare må skje etter en omhyggelig vurdering av de uten- og innenrikspolitiske forhold i vedkommende område. Denne vurdering må etter Stortingets mening være avgjørende for om eksport skal finne sted.

c) Stortingets presisering av 1997

Utenriksdepartementets vurdering av disse forholdene omfatter en vurdering av en rekke politiske spørsmål, herunder spørsmål knyttet til demokratiske rettigheter og respekt for grunnleggende menneskerettigheter.

2.3 Særlige avslagsgrunnlag

I tillegg til prinsippene som følger av Regjeringens erklæring og Stortingets vedtak, skal søknader som beskrevet i 1.1 avslås med grunnlag i vedlegg A (Kriterium 1–4) og vedlegg B (artikkel 6–7) dersom:

- a) dette er uforenlig med Norges internasjonale forpliktelser (jf K1, og ATT artikkel 6),
- b) det åpenbart er fare for at den militære teknologien eller det militære utstyret som skal eksporteres, kan bli brukt til intern undertrykking (jf K2, og ATT artikkel 7),
- c) eksport vil kunne fremprovosere eller forlenge væpnede konflikter eller forverre eksisterende motsetninger eller konflikter i den endelige bestemmelsesstaten (jf K3),
- d) det er åpenbar fare for at den påtenkte mottakeren vil bruke den militære teknologien eller det militære utstyret som skal eksporteres, til å angripe en annen stat eller tvinge gjennom territorialkrav med makt (jf K4),
- e) det foreligger kunnskap om at det militære utstyret vil kunne bli brukt til å begå folkemord, forbrytelser mot menneskeheten eller krigsforbrytelser (jf ATT artikkel 6),
- f) det er overveiende sannsynlig at det militære utstyret vil innebære brudd på internasjonale regler om terrorisme og regler om transnasjonal organisert kriminalitet (jf ATT artikkel 7).

2.4 Særlige vurderingskriterier

I tillegg til prinsippene som følger av Regjeringens erklæring og Stortingets vedtak, skal det ved vurdering av søknader som beskrevet i 1.1 med grunnlag i vedlegg A (Kriterium 5–8) og vedlegg B (artikkel 7) særlig tas hensyn til:

- a) den nasjonale sikkerheten i Norge, allierte og vennligsinnede land (jf K5),
- b) kjøperlandets atferd overfor verdenssamfunnet, særlig med hensyn til landets holdning til terrorisme, hvilke allianser det har inngått, og respekten for folkeretten (jf K6),
- c) risiko for at den militære teknologien eller det militære utstyret skal bli ulovlig omsatt i kjøperlandet eller reeksportert på ugunstige vilkår (jf K7),
- d) forenligheten mellom eksporten av militær teknologi og militært utstyr og mottakerlandets økonomiske og tekniske evne, samtidig som det tas hensyn til at det er ønskelig at stater kan dekke sine legitime sikkerhets- og forsvarsbehov med minst mulig innsats av menneskelige og økonomiske ressurser til våpen (jf K8),
- e) risikoen for at våpeneksporten kan bli brukt til å gjennomføre alvorlig kjønnsbasert vold eller vold mot kvinner og barn (jf ATT artikkel 7).

3. Varekategorier og landgrupper

3.1 Varekategorier

Ved behandling av søknader benyttes følgende varekategorier:

a) Varekategori A:

Kategorien omfatter våpen, ammunisjon og visse typer militært materiell. I tillegg omfattes annet materiell med strategisk kapasitet som vesentlig kan påvirke de militære styrkeforhold ut over nærområdet.

b) Varekategori B:

Kategorien omfatter øvrige forsvarsrelaterede varer som ikke har egenskaper eller bruksområder som definert for varekategori A.

3.2 Landgrupper

Ved behandling av søknader benyttes følgende landgrupper:

- a) *Landgruppe 1* består av de nordiske land og NATOs medlemsland, samt enkelte særskilt nærstående land.
- b) *Landgruppe 2* består av andre land enn de som omfattes av gruppe 1 og som er godkjent etter regjeringsbehandling som mottakere av varer i kategori A.
- c) *Landgruppe 3* består av land utenfor gruppe 1 og 2 og som Norge ikke selger våpen og ammunisjon som definert som varekategori A til, men som etter vurdering kan motta annet materiell som definert som varekategori B.
- d) *Landgruppe 4* er land som Norge ikke selger A- eller B-materiell til fordi de befinner seg i et område hvor det er krig eller krig truer, land hvor det er borgerkrig eller land hvor en omhyggelig vurdering av de uten- og innenrikspolitiske forhold i vedkommende område tilsier at eksport av våpen og militært materiell ikke bør finne sted, eller land som er omfattet av bindende sanksjoner vedtatt av FNs Sikkerhetsråd eller andre tiltaksregimer som Norge har sluttet seg til.

4. Eksport av varer med selvstendig funksjon

4.1 Endelig mottakerland

Ved eksport av varer med selvstendig funksjon skal søknaden alltid vurderes ut fra endelig mottakerland uavhengig av om eksport skjer direkte eller via tredjeland.

4.2 Varekategori A

Ved eksport av varer med selvstendig funksjon i varekategori A legges følgende kriterier til grunn:

- a) Eksport av varer i kategori A kan ikke finne sted til andre sluttbrukere enn statlige myndigheter. Eksport av jakt og konkurransevåpen kan likevel finne sted til myndighetsgodkjente mottakere i mottakerstaten.
- b) Eksport av varer i kategori A vil normalt tillates når kunden er, eller opptrer på vegne av, forsvarsmyndigheter i land i gruppe 1, såfremt dokumentasjon som godtgjør dette foreligger.
- c) Eksport av varer i kategori A til land utenfor gruppe 1 vil kreve regjeringsbehandling. Land som blir godkjent som mottakere av varer i kategori A etter regjeringsbehandling, utgjør gruppe 2. Innvilgelse av lisens i slike tilfeller forutsetter fremlegging av myndighetsbekreftet sluttbrukererklæring med reeksport-klausul, dvs. erklæring som fastslår at reeksport ikke må finne sted uten norske myndigheters godkjenning.

4.3 Varekategori B

For eksport av varer i kategori B vil det normalt kunne tilstås lisens for land i gruppe 1, 2 og 3 såfremt tilfredsstillende dokumentasjon på sluttbruk og sluttbruker er fremlagt.

4.4 Landgruppe 4

Eksport av kategori A- og kategori B-produkter kan ikke finne sted til land i gruppe 4, med mindre særlige hensyn gjør seg gjeldende.

5. Eksport av materiell opprinnelig konstruert eller modifisert for militært formål

5.1 Materiell uten militær bruksverdi

Ved eksport av materiell opprinnelig konstruert eller modifisert for militært formål, men som vurderes å ikke lenger ha noen militær bruksverdi, kan lisens innvilges til mottakere i landgruppene 1, 2 og 3, såfremt tilfredsstillende dokumentasjon på sluttbruk og sluttbruker er fremlagt.

6. Eksport av deler (delleveranser)

6.1 Definisjon

Med delleveranser menes leveranser av varer som ikke har noen selvstendig funksjon.

6.2 Delleveranse under samarbeidsavtaler

Ved delleveranser under samarbeidsavtaler med bedrifter eller myndigheter i andre land, skal eksportlisens gis når avtalen er godkjent av norske myndigheter. Samarbeidsavtaler med land og bedrifter i landgruppe 1 bør normalt godkjennes, såfremt de norske deler, delsystemer eller komponenter samordnes med deler fra andre leveringskilder, og at det ferdige produkt ikke fremstår som norsk. Det kan i disse tilfellene avstås fra dokumentasjon for sluttbruk av det ferdige produkt.

6.3 Andre delleveranse

- a) Ved delleveranser til prosjekter som ikke er myndighetsgodkjente, og der leveransen er basert på markedstilgjengelig teknologi og kundens produktbeskrivelse, skal lisens i alminnelighet innvilges til de land som ikke tilhører gruppe 4, dersom det ferdige produkt ikke fremstår som norsk. Det kan i disse tilfellene avstås fra dokumentasjon for sluttbruk.
- b) Søknad om eksportlisens for delleveranser av annen type enn nevnt i 6.2 og 6.3 a) skal behandles på samme måte som ved eksport av sluttproduktet.

7. Eksport av teknologi, herunder bl.a. produksjonsrettigheter og tekniske data

7.1 Definisjon

Med teknologi menes her innsikt som er avgjørende for å utvikle, produsere, vedlikeholde eller bruke en vare.

7.2 Produksjonsrettigheter

Søknad om overføring av produksjonsrettigheter skal behandles med sikte på å sikre at overføringen ikke har som formål å omgå norsk eksportregulering.

7.3 Eksport av teknologi under godkjente samarbeidsavtaler

Ved eksport av teknologi som inngår i samarbeidsavtaler med bedrifter eller myndigheter i andre land, skal lisens innvilges såfremt avtalen er godkjent av norske myndigheter.

7.4 Eksport av teknologi utenfor godkjente samarbeidsavtaler

a) Generelt

Ved behandlingen av søknader om eksport som ikke er ledd i myndighetsgodkjent samarbeid, skal det bringes på det rene hvilken kategori det ferdige produkt vil tilhøre.

b) Produksjonsrettigheter i varekategori A

Ved eksport av produksjonsrettigheter for en vare i kategori A, kan tillatelse bare gis for overføring til land i gruppene 1 og 2 og etter tilsvarende prinsipper som for øvrig gjelder for eksport av varer under denne kategorien.

Som vilkår for tillatelsen skal den norske selger av produksjonsrettighetene pålegges å innarbeide i forbehold i kontrakten om at eventuell overføring eller reeksport av produksjonsrettigheter til en tredjepart må forelegges norske myndigheter for godkjenning. Søknad om slik sublisensiering skal behandles på samme måte som overføring av produksjonsrettighetene direkte fra Norge.

c) Produksjonsrettigheter i varekategori B

For overføring av produksjonsrettigheter til varer i kategori B skal lisens normalt innvilges for land i gruppene 1, 2 og 3. Utenriksdepartementets krav til dokumentasjon og kontraktbetingelser vil i disse tilfeller bero på en konkret vurdering hvor bl. a. produktets egenskaper, produksjonslandets egen eksportpolitikk, den interne situasjonen i landet og risikoen ved eventuell eksport til uønskede mottakere, tas i betraktning.

d) Annen teknologioverføring

Ved andre typer teknologioverføringer kan det ikke oppstilles detaljerte retningslinjer. Vurderingen av eksportsøknaden vil måtte avhenge av i hvilken grad teknologioverføringen knytter seg til et produkts militære funksjon. Jo mer dette er tilfelle, dess mer skal vurderingen av en søknad basere seg på retningslinjene for eksport av ferdigproduktet i tilsvarende varekategori.

8. Tjenester

8.1 Generelt

Tjenester kan være knyttet til utvikling, produksjon, vedlikehold og bruk av et produkt, men behøver ikke være knyttet til noe produkt for å måtte ha tillatelse etter forskriftenes §§ 3, 5 og 7. Militær planlegging vil også være omfattet.

8.2 Tjenester tilknyttet forsvarsrelaterte varer

Tjenester som er tilknyttet forsvarsrelaterte varer, og som utgjør en vesentlig forutsetning for varens utvikling, produksjon, vedlikehold eller bruk, følger de samme retningslinjer som ved eksportlisens for selve produktet.

8.3 Andre tjenester

Tjenester som ikke er konkret knyttet til en vare, men som vedrører militær planlegging, bør tillates til land i gruppene 1 og 2 og nektes til land i gruppe 4. Innvilgelse til land i gruppe 3 må vurderes konkret med utgangspunkt i tjenestens antatte militære og mulige politiske virkning.

9. Samarbeids- og utviklingsprosjekter

9.1 Prosjekt godkjent av norske forsvarsmyndigheter

Eksport av varer, tjenester og teknologi til land Norge har samarbeidsavtaler med skal tillates dersom leveransen finner sted under et prosjekt som er godkjent av norske forsvarsmyndigheter med det hovedsiktemål å ivareta samarbeidslandenes egne forsvarsbehov. Dersom det ferdige produkt ikke fremstår som norsk, kan det reeksporteres etter samarbeidslandets eksportkontrollregler.

9.2 Produkt med flernasjonal identitet

Ved samarbeidsprosjekter som er av en slik art at det ferdige produkt fremstår med flernasjonal identitet, kan produksjonslandets eksportkontrollregler legges til grunn ved eksport til tredjeland. I forbindelse med godkjenningen av samarbeidsprosjektet skal eksportvilkårene for det ferdige produkt til tredjeland avtales mellom samarbeidslandenes myndigheter.

10. Prosedyreregler

10.1 Saksbehandlingstid

Søknader som omfattes av retningslinjene, bør være ferdigbehandlet av Utenriksdepartementet senest innen 12 uker når det gjelder kategori A-produkter og senest innen 6 uker for øvrige søknader.

10.2 Foreleggelse for Regjeringen

Dersom søknaden om eksport berører viktige forvarsspørsmål eller materiellsamarbeid med

andre land, eller næringsinteresser, skal forelegges Regjeringen på egnet måte.

10.3 Tekniske sakkyndige

Ved vurdering av tekniske sider og bruksområde for produkt, teknologi, data-pakke eller tjeneste konsulteres om nødvendig Forsvarsdepartementet ved Forsvarets forskningsinstitutt.

Vedlegg A¹

Kriterium 1

Respekt for medlemsstatenes internasjonale forpliktelser, særlig sanksjoner som er vedtatt av FNs sikkerhetsråd eller av Den europeiske union, avtaler om ikke-spredning og andre emner samt andre internasjonale forpliktelser

Eksportlisens skal ikke utstedes dersom dette er uforenlig med blant annet:

- a) medlemsstatenes internasjonale forpliktelser og deres plikt til å overholde våpenblokade innført av De forente nasjoner (FN), Den europeiske union (EU) og Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa (OSSE),
- b) medlemsstatenes forpliktelser etter avtalen om ikke-spredning av kjernefysiske våpen, konvensjonen om biologiske våpen og toksin-våpen og konvensjonen om kjemiske våpen,
- c) medlemsstatenes forpliktelse til å avstå fra å eksportere enhver form for anti-personellminer.
- d) medlemsstatenes forpliktelser innenfor rammen av Australia-gruppen, kontrollregimet for rakettvåpenteknologi, Zangger-komiteen, gruppen av leverandører av kjernefysisk materiale, Wassenaar-samarbeidet og Haag-atferdskodeksen mot spredning av ballistiske raketter (HCOC).

Kriterium 2

Respekt for menneskerettighetene og internasjonal humanitærrett i den endelige bestemmelsesstaten

Medlemsstatene skal vurdere mottakerstatens holdninger til relevante prinsipper som er nedfelt i internasjonale menneskerettsinstrumenter, og skal deretter:

- a) avstå fra å utstede eksportlisens når det åpenbart er fare for at den militære teknologien eller det militære utstyret som skal eksporteres, kan bli brukt til intern undertrykking,

- b) i hvert enkelt tilfelle utøve særlig forsiktighet og ta hensyn til hvilken type militær teknologi eller militært utstyr det gjelder, når de utsteder lisens til land der kompetente organer i FN, Europarådet eller EU har konstatert alvorlige brudd på menneskerettighetene.

Teknologi eller utstyr som kan brukes til intern undertrykking, skal i denne forbindelse omfatte blant annet slik teknologi eller slikt utstyr, eller tilsvarende teknologi eller utstyr, som det er godtgjort at den påtenkte sluttbrukeren har anvendt til intern undertrykking, eller teknologi eller utstyr som det er grunn til å tro vil bli anvendt til andre formål eller viderelevert til en annen sluttbruker enn angitt, og bli brukt til intern undertrykking. I tråd med artikkel 1 i denne felles holdning skal det vurderes nøye hvilken type teknologi eller utstyr det dreier seg om, særlig om teknologien eller utstyret er ment for nasjonale sikkerhetsformål. Intern undertrykking omfatter blant annet tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff, summariske eller vilkårlige henrettelser, forsvinninger, vilkårlig frihetsberøvelse og andre alvorlige brudd på menneskerettighetene og de grunnleggende friheter, som angitt i relevante internasjonale menneskerettsinstrumenter, herunder Verdenserklæringen om menneskerettighetene og den internasjonale konvensjon om sivile og politiske rettigheter.

Medlemsstatene skal vurdere mottakerstatens holdninger til relevante prinsipper som er nedfelt i internasjonale humanitærrettsinstrumenter, og skal deretter:

- c) avstå fra å utstede eksportlisens når det åpenbart er fare for at den militære teknologien eller det militære utstyret som skal eksporteres, kan bli brukt til å begå alvorlige brudd på internasjonal humanitærrett.

Kriterium 3

Den innenrikspolitiske situasjonen i den endelige bestemmelsesstaten som følge av eksisterende motsetninger eller væpnede konflikter

Medlemsstatene skal avstå fra å utstede eksportlisens som vil kunne fremprovosere eller forlenge væpnede konflikter eller forverre eksisterende motsetninger eller konflikter i den endelige bestemmelsesstaten.

Kriterium 4

Bevaring av regional fred, sikkerhet og stabilitet

¹ Tatt inn ved endring av retningslinjene 20.mai 2009.

Medlemsstatene skal avstå fra å utstede eksportlisens når det åpenbart er fare for at den påtenkte mottakeren vil bruke den militære teknologien eller det militære utstyret som skal eksporteres, til å angripe en annen stat eller til å tvinge gjennom territorialkrav med makt.

Ved vurderingen av denne risikoen skal medlemsstatene ta hensyn til blant annet følgende:

- a) om det pågår, eller om det er sannsynlig at det kan oppstå, en væpnet konflikt mellom mottakerstaten og et annet land,
- b) om det foreligger territorialkrav mot et naboland som mottakerstaten tidligere har forsøkt eller truet med å tvinge gjennom med makt,
- c) om det er sannsynlig at den militære teknologien eller det militære utstyret vil bli brukt til andre formål enn legitime nasjonale sikkerhets- og forsvarsoppgaver i mottakerstaten,
- d) at det er nødvendig å unngå å påvirke den regionale stabiliteten negativt i vesentlig grad.

Kriterium 5

Den nasjonale sikkerheten i medlemsstatene og i territorier der de eksterne forbindelser er en medlemsstats ansvar, samt den nasjonale sikkerheten i vennligsinnede og allierte land

Medlemsstatene skal ta hensyn til:

- a) hvilken virkning den militære teknologien eller det militære utstyret som skal eksporteres, kan ha på deres egne, på andre medlemsstaters og på vennligsinnede og allierte lands forsvars- og sikkerhetsinteresser, samtidig som de erkjenner at dette forhold ikke må berøre hensynet til kriteriet om respekt for menneskerettighetene eller kriteriet om regional fred, sikkerhet og stabilitet,
- b) risikoen for at den militære teknologien eller det militære utstyret som skal eksporteres, kan bli brukt mot deres egne eller andre medlemsstaters styrker og mot styrkene til vennligsinnede og allierte land.

Kriterium 6

Kjøperlandets atferd overfor verdenssamfunnet, særlig med hensyn til landets holdning til terrorisme, hvilke allianser det har inngått, og respekten for folkeretten

Medlemsstatene skal ta hensyn til blant annet kjøperlandets historikk når det gjelder:

- a) støtte eller oppfordring til terrorisme og internasjonal organisert kriminalitet.

- b) overholdelse av internasjonale forpliktelser, særlig om å avstå fra maktbruk, og av internasjonal humanitærrett.
- c) forpliktelse om ikke-spredning og andre former for rustningskontroll og nedrustning, særlig med hensyn til undertegning, ratifisering og gjennomføring av relevante konvensjoner om rustningskontroll og nedrustning nevnt i kriterium 1 bokstav b).

Kriterium 7

Risiko for at den militære teknologien eller det militære utstyret skal bli ulovlig omsatt i kjøperlandet eller reeksportert på ugunstige vilkår

Ved vurderingen av hvilken virkning den militære teknologien eller det militære utstyret som skal eksporteres, kan ha på mottakerstaten, og av risikoen for at teknologien eller utstyret kan bli viderelevert til en uønsket sluttbruker eller bli anvendt til et uønsket formål, skal det tas hensyn til følgende:

- a) mottakerstatens legitime forsvars- og sikkerhetsinteresser, også i tilknytning til eventuell deltakelse i FN's og andre fredsbevarende operasjoner,
- b) mottakerstatens tekniske evne til å bruke teknologien eller utstyret,
- c) mottakerstatens evne til å gjennomføre effektiv eksportkontroll,
- d) risikoen for at teknologien eller utstyret vil bli reeksportert til uønskede bestemmelsessteder, og mottakerstatens historikk med hensyn til å overholde bestemmelser om reeksport eller innhente samtykke før reeksport som den eksporterende medlemsstaten finner det nødvendig å pålegge,
- e) risikoen for at teknologien eller skal bli videre sendt til terrororganisasjoner eller frittstående terrorister,
- f) risikoen for teknologiervervelse gjennom ulovlig kopiering av produkter («reverse engineering») eller utilsiktet teknologioverføring.

Kriterium 8

Forenlighet mellom eksporten av militær teknologi eller militært utstyr og mottakerlandets økonomiske og tekniske evne, samtidig som det tas hensyn til at det er ønskelig at stater kan dekke sine legitime sikkerhets- og forsvarsbehov med minst mulig innsats av menneskelige og økonomiske ressurser til våpen

Medlemsstatene skal på bakgrunn av opplysninger fra relevante kilder, som rapporter fra FN's

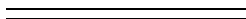
utviklingsprogram (UNDP), Verdensbanken, Det internasjonale valutafond (IMF) og Organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling (OECD), vurdere om den planlagte eksporten i betydelig grad vil hindre en bærekraftig utvikling i mottakerstaten. De skal i denne forbindelse vurdere den forholdsmessige størrelsen på mottakerstatens militære og sosiale utgifter, idet de tar hensyn også til eventuell bilateral bistand eller bistand fra EU.

Vedlegg B – ATT artikkel 6 og artikkel 7

Artikkel 6 omfatter overførsler som er forbudt under avtalen. Dette innbefatter overførsler som medfører brudd på sanksjoner vedtatt av FNs sikkerhetsråd, herunder våpenembargoer, statenes øvrige traktatforpliktelser samt overførsler av våpen som eksportørstaten har kunnskap om at vil kunne bli brukt til å begå folkemord, forbrytel-

ser mot menneskeheten eller krigsforbrytelser. Artikkel 6 innebærer også at våpen, ammunisjon og deler og komponenter som eksporteres, skal tilfredsstillende kravene som stilles til krigføringssmidler i den humanitære folkeretten.

Artikkel 7 omhandler betingelser og kriterier for eksport av våpen og varer under avtalen. Kriteriene er knyttet til en forhåndsvurdering av mulige konsekvenser for fred og sikkerhet og risiko for brudd på internasjonale menneskerettigheter, internasjonal humanitærrett, internasjonale regler om terrorisme og regler om transnasjonal organisert kriminalitet. Hvis det er *overveiende sannsynlig* at slike negative konsekvenser kan inntreffe, skal eksporttillatelse ikke gis. Eksportørstaten skal i sin forhåndsvurdering også ta hensyn til risikoen for at våpeneksporten kan bli brukt til å gjennomføre alvorlig kjønnsbasert vold eller vold mot kvinner og barn.

Bestilling av publikasjoner

Offentlige institusjoner:

Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon

Internett: www.publikasjoner.dep.no

E-post: publikasjonsbestilling@dss.dep.no

Telefon: 22 24 00 00

Privat sektor:

Internett: www.fagbokforlaget.no/offpub

E-post: offpub@fagbokforlaget.no

Telefon: 55 38 66 00

Publikasjonene er også tilgjengelige på

www.regjeringen.no

Omslagsillustrasjon: Pavel Khorenyan/iStock

Trykk: 07 Media – 06/2018

